

Milli şahyrymyz

MAGTYMGULY

HAKYNDÄ;

Ömri, döredijiligi, bibliografiýasy

Akmyrat Gürgenli

Taryh ylymlaryň kandidaty

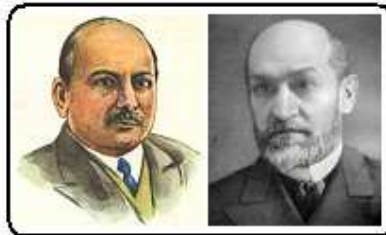
*«Magtymguly köňle gaýgy getirme,
Bu bir iş wagtydyr, özüňi ýitirme,
Sözüm diňlän ýok diýip, üm-süm oturma,
Jahan giňdir, çendan bilende bardyr.»*

Giriş

« Magtymgulynyň goşgularynyň mazmuny dürli-dürli bolup, ýakyn gündogar poeziýasynyň adaty kanunyndan daşary çykýar!! Ilkinji ýerde gahrymanlyk temasy, soňra hem didaktiki-ahlak tema durýar...Türkmen tirelerini birleşdirmeklige bolan ýadawsyz çagyryş şahryň döredijiliginde esasy orna eýedir.»

Ý. Berteles

Magtymguly— Bu bütin türkmen üçin, damarlarynda türkmen gany joşyan, çeper sözüň ähli muşaklary üçin, iň mähriban, iň guwançly, buýsançly at. Belli rus gündogarşynasy V.Bartoldyň jaýdar belleýşi ýaly, bütin orta Aziýa halklarynyň arasynda diňe türkmenlerde millin şahyr bolupdyr, ol-da Magtymgulydyr.

**Magtymgulyşynas rus alymlary;
M.Samaýloviç (solda) we V.V.Bartold (sagda)**

Magtymguly, beýik akyldar, filosof, gündogaryň pähim-paýhasyny öňe süren, ynsanyýeti başyna täç eden, öz milletini jany-teni bilen söýen watançy şahyr, türkmen diliniň ösmeginde, ony reformalaşdyrmakda ägirt uly iş bitiren şahsyýet. Şahyrymyz *Mämedweli Kemiýnäniň* sözleri bilen aýytsak: «Magtymguly edebiýat meýdanynyň oragyny orup giden» şahyr. Belli Türk şahyry *Nazym Hikmet* şahyrymyza şeýle baha beripdi:

«Magtymguly meniň hem şahyrym, onuň dili meniň hem dilim...Men Magtymgulydan köp zatlar öwrenýärim, ol meniň-de

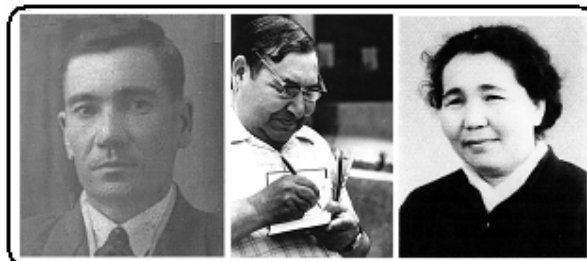
ussadym. Ýöne onuň bir öwreden ullakan zadyny has nygtasym gelýär; ol-da öz halkyň azatlygy üçin göreşmek.»

Nazim Hikmet

Türkmen halkynyň edebiyat taryhynda ençeme klassik şahyry sanap bolar. Olardan alym Bertlesiniň aýdyşy ýaly, söz ussady, deňi-taýy bolmadyk Magtymguly birinji orunda durýar. Magtymguly, türkmeniň edebiyat hazynasynyň gymmat baha daşlarynyň biri bolup, ol biziň zamanamyzda täze ýüzügiň gaşynda gözüni gamyşdyrjy şöhesi bilen lowurdaýar. «Magtymguly, Jemşidiň jamydyr.»

Magtymguly, 18-nji asyrdaky ýaşap, özüniň dürdäne dördijiligi, bar ukyýby bilen türkmen edebiyatyny, türkmen dilini ösdüren şahyr. Belli alym *Mäti Kösäýew* aýytmyşlaýyn türkmen halkynyň wepaly ogly Magtymguly örän kiçi göwünli, saýhally, edepli, salyhatly, sypaýy adam bolupdyr. Ol hiç wagtda ulumsylyk etmändir, men-menlik satmandyr, şöhräte kowalaşmandyr, serpaý üçin köşk şahyry bolmandyr, ol adamkärçiligiň iň gowy sypatlaryny özünde birleşdiripdir. Şahyr ulumsylyk edýänleri, tekepbiýrleri, bedasyl şöhrat-parazlary, açgöz hyrsy dünýäleri, elmydama rehimsiz tankyt edip, olary «ýurdy ýykan, orramsydan bolan haramhorlar» diýip ýazgarypdyr.

**Meşhur magtymgulyşynas alymlarymyz;
Prof. Mäti Kösäýew (solda)- Baýmuhammet Garryýew (ortad)-
Zylýha Muhammedowa (Sapar Ensarynyň maşgalasy)**

**İlkinjiler bolup Magtymgulyny çap edenler;
Berdi Kerbaba (solda)- Ahmad Ahundow Gürgenli (sagda)**

**«Magtymguly» kinosynyň rejissory
Alty Garlyýew(solda)
we Şahyryň goşgularyny köp aydan bagşy Sahy Jepbar**

**Magtymguly kinosy (Magtymguly– artist Hummat Müllük,
Meñli– Güljan Döwletmyradowa)**

Berdi Kerbabaýewiň «Magtymguly» diyen piýessesi.
Solda Magtymguly we Azady(Artistlar Azady– Halk artis Muhammet Çerkezow,
Magtymgulu–artist Aman Gulmämadow, Meñli–artistka Liza Garajaýewa)

Gündogaryň çeperçilik pikriniň ösüş taryhynda, türkmeniň beýik ogullarynyň birisi Magtymguly Pyragy özboluşly şahyrana dünýäni açdy. Onuň asyrlar aşyp gelen ajaýyp sözi, umumy adamzat bähbitli şahyrana pikirleriň giden bir älemini ýada salýandygyndan başga-da, özünyň ruhy taýdan çuňňur milliligi bilen hem äşgär tapawutlandy.

Magtymguly, külli türkmeniň şahyry hökmünde at-owazasy dünýä dolan şahsyýet, şonuň üçin onuň ajaýyp setirlerine, gyzylyň gyryndysy ýaly garamak duýgusy diňe bir Türkmen halkyna häsýetli duýgy bolman, eýsem, dünýäniň dürli halklaryna mahsus duýga öwrüldi. Özi–hem şahyryň altyn setirleri, şeýle duýgy bilen örän irki döwürlerden bári ünsi özüne çekip geldi. Şoňa görä onuň dana setirlerini birleşdirýän aýry-aýry şygry diwanlarynyň bir uýy Hindistandan çyksa, bir uýy meşhur Britan muzeýinden çykdy.

Magtymgulynyň diwanynyň golyazmalary

Belýaýew

«Zakaspi oblastynyň Garrygalanyň golaýynda türkmenleriň arasynda 18-nji asryň belli türkmen şahyry Magtymgulynyň öz eli bilen ýazylan uly bir tomlyk golýazmasy saklanýar. Bu gyzykly edebi ýädigärlikde hakyky türkmen halk poziýasynyň ajaýyp nusagalaryna duuş gelinyär. Gündogaryň edebiýaty we taryhy bilen gyzyklanýan ähli alymlar Magtymgulynyň...golýazmasyna aýratyn üns berseler, gowy bolardy.»

İ. Belýaýew¹

Şahyryň golýazmalaryny ýygnamakda Türkmenistanda ägirt uly iş edildi. Diňe ýurduň çäginde däl, eýsem, beýleki Soýuz respublikalarynda-da, dünýäniň dürli döwletlerinde-de ylmy sapara gidildi. Ýöne henizem ol doly ýygnaalmadyga meňzeyär.

Aşakda görkezen golýazma nusgalary, Eýranyň çäginde ýaşayan türkmenleriň arasynda gabat gelindi:

¹ Oraz Ýagmyr: Magtymgulynyň Ömri we Döredijiligi. Aş. Magaryf. 1992. s.33

کیمی بوز خستر نه کیسه کو لبیب کیمی کوزه پنجهن ساجب باره
 کیمی بیکینه نوسار ابواندین کیمی بوستر بقدرن کاینور جاندرین
 کیمی حرام بویب قاچاچر موندین کیمی عرق شراب ارجب باره
 کیمی بوزون عشرت نه یاد ب کیمی جلالین حرام سابلوب
 کیمی فرجهن اتمای باراشته ارجب کوزی باطل قوسه کیل و جب باره
 نوشوب بولار قنده علف آینه هداغنگ نامشا ندر دنیا آینه
 برکون اوراغنی الور آینه هوال قورور و بنگلا مای کیم باره
 ای کون خوش بلسلوج کوزه قاش شوک س منزلین شوک س جایش
 بودنی کویا برکوان سوره میش کله کویا برکوان سوره میش
 مجتمه ای تور شکان بوق کویا نیکیت نه غوجیه بارشاه بوق
 یواخر بر منده بای بوق قوس بوق بارچ س بر قوسین قوس باره
 والله
 قره دکنده بر قره قیاس ای کوز جهنگ لور کوراجلیک کوزه مکنه

Kümüşdepe nuscasy. (Gadymlygy 150 ýyl)

کینه باو بکنده کیم جفاره ما کیم لوز دین بوزون
 عفا بوشنجه بوزون بیکله بوزون سیرا سیرا ایستای دینجه جبهه بوزون کیم ابره بوسن
 قید و بیک بوزون عفت نکله بوزون کیم هیچ جبهه بوزون مودور بوزون بیکله کیم
 آرزویک طیار قیل کیم آرزویک طیار قیل کیم
 قالا میشن کیم بوزون بوزون خوه بولم ای کونیک کویا بیکله
 حقیقت مرفنا کور طیار بوزون بوزون نوز عصفه مرفنا بوزون بوزون
 ابره اول کیم بوزون بوزون ابره اول کیم بوزون بوزون
 سوزا دین بارش نوزاه مکیه کون ایستای دین بوزون بوزون
 سوزا دین بوزون بوزون کون ایستای دین بوزون بوزون
 سوزا دین بوزون بوزون کون ایستای دین بوزون بوزون
 سوزا دین بوزون بوزون کون ایستای دین بوزون بوزون
 سوزا دین بوزون بوزون کون ایستای دین بوزون بوزون
 سوزا دین بوزون بوزون کون ایستای دین بوزون بوزون

Garabäbek nuscasy. Gerkez obasy (Kelale- gadymiyeti 190 ýyl)

«Bu nuscada dogry görnüşde:

Sapar edip barsak **Nowşah** mülkine» diýilip ýazylypdyr. Soňra ony **Nuha** görnüşine üýtgedip, Nuhan-ny bolsa Äzerbegjanda bir şäher diyip düşündiryärlər. Aslynda Nowşah/ Nowşaz Owganysatan lagly-merjen daşlary çykyan bir ýeriň ady

گوندهرق طرب ببردیک قارنه عیب میار برددیک یکه فر پند
 تحت قیام ایار سیک نالاندور بویت کولار کچیک لاندور
 عبتا سیک قیام بوردیک یلانور دوست قویم سیک یکن ایتدیکم
 بندهن بد سیه بولوق نیجه آدی که قویار لاکو بو ایه
 نهنه اویه سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک
 نهنه سیک ایدر عین بوجر حضور جانیک ایدر بی و ایتلر حضور
 سن کور سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک
 بریلول کفا بکر بولده قوب عرصت کندن سوز لار جوب
 حلالتت بار حرمه عذاب سیک یوقدور ندس لوبین بو ایه
 عجب سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک
 نه بولور اول سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک
 نه سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک سیک

Doýduk Nushasy (Jergelan- Gadymiýeti 100 ýyl çemesi)

Magtymgulynyň diwanynyň daş basma çaplary

Aleksander Borejko Chodźko
(1804-1891)²

Baryp 1842-nji ýylda, palýak/Lehistanly alymy A.Chodozko, Magtymgulynyň üç sany goşgusyny Londonda neşir etdirdi. Ol bu goşgulary 1833-nji ýylda Köpetdag etrabyňa, demirgazyk Hurasana geçiren siýahaty döwründe ýygnapdyr. Neşir bolan goşgular «Duza myýhmandyr», «Galmazlar», «Sil galmaz». Şeýle-de şahyra degişli bolan «Ýaraşmaz» (...Aksakgallyk ýaraşmaz), «Olmaz»(...kebuter olmaz) ýaly şygrylary Kemine we *Aýdyň Deregezli* diýen şahslaryň eseri diýip görkezipdir.

² 1830–1844-njy ýyllar aralygynda Chodzko Orsýetiň, Eýrandaky diplomaty bolup işläpdir. Onuň «Eýran Halk aydymlary» atly ýygnyndysy 1842-nji ýylda Londonda çap edilipdir.

Nohbe Seyfiye kitabyndan³

Bu eserde Magtymgulynyň kakasy Döwletmämet Azadynyň teke taýpasyndan bolan bir galtamandygy toslanýar we Magtymgulynyň özüniň-de Hz. Alyny düýşünde göreñden soň, baryp ýatan joşgunly şaýy edilip görkezilyär. Deregezli ýazyjy Seyitaly Mirniýa-da 1983-nji ýylda ýazan «Ïlat we Tawaýef-e Deregez» kitabynda⁴ edil şeyle toslamalary gaýtalap, Şahyryň «Etek» dendigini nygtaýar.

³ نخبه سفیه. بکوشش منصوره اتحادیه. سیروس سعدوندیان. نشر تاریخ ایران. 1360

⁴ ایلات و طوایف درگز. چاپخانه خراسان. 1362

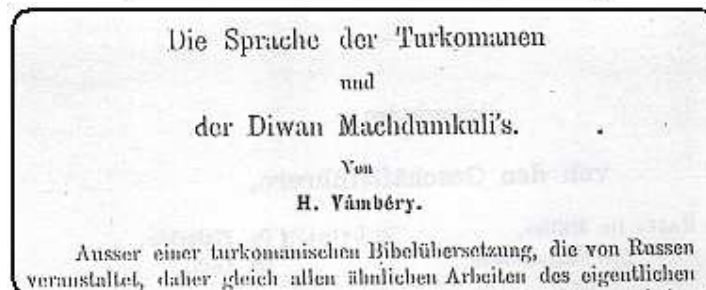
Daşbasma nusgalardan birnäçesi

Gazan we Petrburg universitetleriniň professory Brezin tarapyndan 1862-nji ýylda taýýarlanan «Türk hiristomatiýa»synda Magtymgulynyň goşgulary ýerleşdirildi. 30-dan gowrak goşgusy bolsa belli Venger/Majar alymy, Budapest universitetiň professory Vamberiniň tagallasy bilen 1879-nji ýylda Leýpzikde neşir edildi.⁵ 1907-nji ýylda professor N.P.Ostremov «Türküstan habarlary» atly gazetiň 54-58-nji sanlarynda şahyryň 81 sany goşgusyny neşir edýär.

⁵Seret. Zeitschrift der deutschen morgenländi schen gesellschaft. Bd.33

Arminius Vamberi

Gedichte.

1.

كونكل ايدور خلقدين قاليب كيرسم داغر داشلر بله
 يازوقمى ياده ساليب يوزيم يوسم ياشانر بله
 هر كيم كورسم بر پيشده منم كونكلوم انديشده
 كهولر ايچره كوشده اوتورسم اغچاسر بله
 قسه دونيا ال ايچنده امزان خيال ايچنده
 جهان غلمغل ايچنده هر كيم يوز تلاشلر بله
 اللهمنك عشقنده مستلر دوش كلشمز برمز دستلر¹⁾
 كونكل فرواز اورار²⁾ دوستلر درمز يوز علاجلر بله
 كوب كويلر لبمه اويورديم³⁾ بلمديم نه ايش بتورديم

5

1.

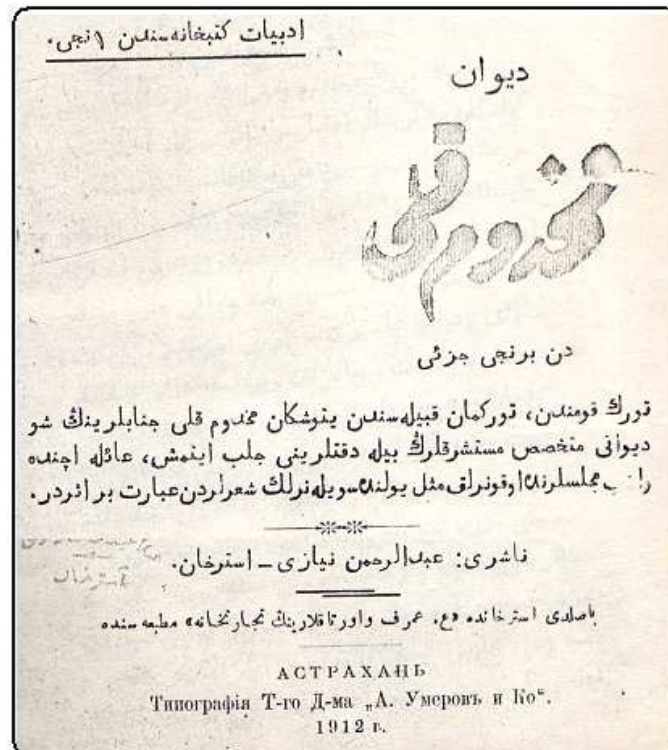
Das Herz spricht: vom Volke zurückgezogen,
 Will zwischen Berge und Steine ich wandern.
 Meine Sünden in Erinnerung bringend,
 Will mit Thränen ich mein Antlitz waschen.
 Wen ich sehe, der ist in Gedanken (vertieft),
 Auch mein Herz ist in Kummer (versunken);
 In einsamen Winkel auf Bergeshöhen
 Will ich daher mit (unter) Bäumen weilen.
 In Trug ist diese schwarze Welt,
 Nur in Wahngelbilden der Mensch;
 Ein toller Lärm ist diese Welt,
 In hundert Augen ein Jeder.
 Tranken in Gottes Liebe,
 Sie begegnen und helfen sich nicht.
 Hoch schlägt das Herz, o Fremde,
 Und wird selbst durch hundert Mittel nicht zum Stillstehen gebracht.
 So manche Rede habe ich meinem Munde angepasst,
 Wusste aber nicht, wach Werk ich vollendet.

5

Vamberiniň çap etdiren Magtymgulyşy

Streomow şol ýylda G.H. Aryfjanonyň litografiýasynda «*Otuziki tohum kyssasy we Mahtymguly*» eserini çap etdirýär. Bu kitap 1911-nji ýylda Maryly kitap söwdigäri- *Mir Zahed Mir Syddykogly* tarapyndan 2000 nusgada neşir edilýär. 1911-nji ýylda Ostremov Magtymgulynyň goşgularyny ýörite bir kitapça hökmünde, arap elip-bisinde Daşkentde neşir edýär. Şahyryň goşgular ýgyndysy Stavropol, Ufa, Gazan, Simfropol, Urenborg we Hywa ýaly şäherlerde çap edilipdir. Magtymgulynyň goşgular ýgyndysynyň iň oňat görnüsi- ençeme türkmen alymlaryň gatnaşmagynda 1910-nji ýylda Buharada çap bolýar. Bu gymmatly eser Özbekistanyň Abureýhan Biýruni adyndaky gündogary

öwreniş inistitutynyň litografi çaplary saklanýan hazynasynda saklanýar.⁶

İlkinji çap. 1912 Astrahan

1912-nji ýylda Astrahanda ýaşan *Nurmuhommet ogly Abdyrahman Niýazy*, şahyryň goşgular ýygyndysyny «*Diwan-e Mahtumgulydan birinji jozii/ bölegi*» ady bilen çap etdirýär. Bu barada A.Z.Welidov «Şura» jurnalynda (Nr.12-17. 1913-nji ýyl) gyzykly maglumat berýär. Niýazyň aýytmagyna görä şahyryň eseriniň çap edilmeginde «*Ýagşymämet ogly Hajy Nury efendi*» hem ýardam edipdir.

1914-nji ýylda Esengulyda ýaşap öten *Gurbanberdi Gürgeni* öz harajaty bilen *Azadynyň behişt namasy* bilen «*Diwan-e Magtymgulyny*» neşir edýär. Bu ýygyny-da şahyryň jemi 189 goşgusy ýerleşipdir.

«*Türküstan ýygyny*» atly eseriniň 422-nji tomunyň 125-135 we 446-nji tomunyň 65-nji sahypasynda V.E.Mejov tarapynda şahyryň 78 sany goşgusy çap bolupdyr.

Magtymgulynyň çeperçilik mektebe öwürülen poizýasynyň hakyky gadyr-gyýmatynyň bütin halk tarapyndan özleşdirilen şu zamanda, onuň

⁶ Türkmenistanly alym Almaz Yazberdiyewiň maglumatyndan.

şahyrana dörüdişiligine aýratyn sarpa goýulýandyň sebäbi hakda gürrüň edip oturmagyň hajaty ýok. Diňe bir zat ýörite nygtamaga degýär. Magtymgulynyň, hem-de onuň dörüdişilik mektebine geçen klassik şahyrlarmyzyň ajaýyp mirasyna goýulýan hormat we sarpa munyň aýdyň şaýadydyr.

1944-nji ýylda Almanyň Berlin şäherinde latyn hatynda ildeşimiz *Gurban* tarapyndan 85 sahypada taýýarlanan Magtymgulynyň eseri çap boldy. Eseri «Türküstanyň azatlygy ugrunda» atly gurama çap edipdir. Oňa, «Milli Türküstan komitetiň ýanyndaky edebi-ylmy bölümi tarapyndan çykarlan 4-nji kitap» diýlipdir. Eserde 2 sahypa Almança, 8 sahypa Türkmençe söz başy ýerleşipdir. Söz başynda şeýle diýlipdir:

«Özlerini, öz milletiniň hoşbagytly ugrunda gurban edýärler, ine biziň meşhur Magtymgulymyz hem şeýle beýik şahsyýetiň biridir...»

Eseri çap etmäge tagalla eden ildeşimiz *Gurban* hakynda şeýle maglumat bar:

Onuň hakyky ady *Remezhan* bolmaly, ol Gyzyarbatly Gökleňlerden. Oktober ynkylabynyň başlarynda şahyr Gara Seýitli bilen Bakua okuwa gidip, mugallymçylyk terbiýe berýän ýokary okuny tamamlap, Türkmenistana gaýdyp barýar we ol ýerde taryh mugallymy bolup işleýär, ol Bakuly bir gyýza öýlenýär. 2-nji jahan urşy başlananda, fronta ýollanýar we Almanlara ýesir düşýär. *Gurban* Almanda dördilen «Türküstany azatediş komitete» agza edilip alynýar we baryp 1944-nji ýylda faşistlaryň dünýä gan çäýkan döwründe Magtymgulynyň eserini çap etdirmegi başarýar. *Gurban* 1960-nji ýyly çenli Inglisleriň Kipirde guran bir radio stansiýasynda işläp, soň Türkmenistana gaýdyp barýar we näbelli ýagdaýda aradan çykýar.⁷

⁷ Azatlyk Radiosynyň baýry işgärlerinden merhum Myrat Täçmyrat/Täçmyrat aganyň ýatlamalaryndan.

Milli şahyr Magtymgulynyň goşgulary ýeke türkmen dilinde däl, eýsem ýevropanyň birnäçe dillerinde hem neşir edildi. Onuň dürdäne şygrylary rus, inglis, fransuz, polýak, span, alman, arap, pars, venger/majar, türkiýe türkçesine terjime edilip, öwrän-öwrän neşir edildi we edilip gelýär. Magtymgulynyň goşgulary Türkmenistanda, Eýranda, Owganystanda we beýleki döwletlerde çap edildi, olar şulardan ybarat:

A. Türkmenistanda

*«Ýöne bir uly däl, juda uly sen,
Dag ogly, dag şiri, Magtymguly sen.
Şonuň üçin saýlap daşlaň ulusyn,
Ýasadyk biz senden dagyn ýagşysyn.»*

K.Gurbannepes

Şahyryň 250 ýaş dabarasy. Aşgabat.

Magtymgulynyň edebi mirasy Türkmenistanda 10-dan gowrak gezek çap edildi, olar ýyl tertibi boýunça şeýle:

- 1. Magtymguly. Goşgulary. Aşgabat. (Paltaratski) Türkmen Döwlet Neşriýaty (T.D.N). 1926 Çapa taýýarlan Berdi Kerbabaýev. Arap-**

jezidçe hatynda. Stalin türmesinde ýok edilen Kümşaly Böriýewiň tagallasy hem-de göreşjeň yigit, soňar Stalin döwründe atylan Beki Emirberdi oglynyň sözbaşysy bilen.

Berdi Kerbabanyň nusgasyndan bir 305-nji sahypa.

«Bilmeýän soranlara aydyň garyp adymyz,

Asly gerkez, ýurdy Etrek, ady Magtymgulydyr.»

Bendi aşakday görnüşde berlipdir, ondan many çykarmak bolmaýar:

«Bilmeýän soranlara aydyň garyp adymyz,

Ýurduňiz Magtymguly, asly etrek adydyr.»

Şular yaly bulaşyklyga bu nusgada köp gabat gelinyär.

2. Magtymguly. Saýlanan goşgular. Aşgabat. 1940 Çapa taýýarlan, Ahmet Ahundow Gürgenli. Latyn hatynda. Jübi görnüşünde.

3. Magtymguly. Saýlanan goşgular. Aşgabat. 1941

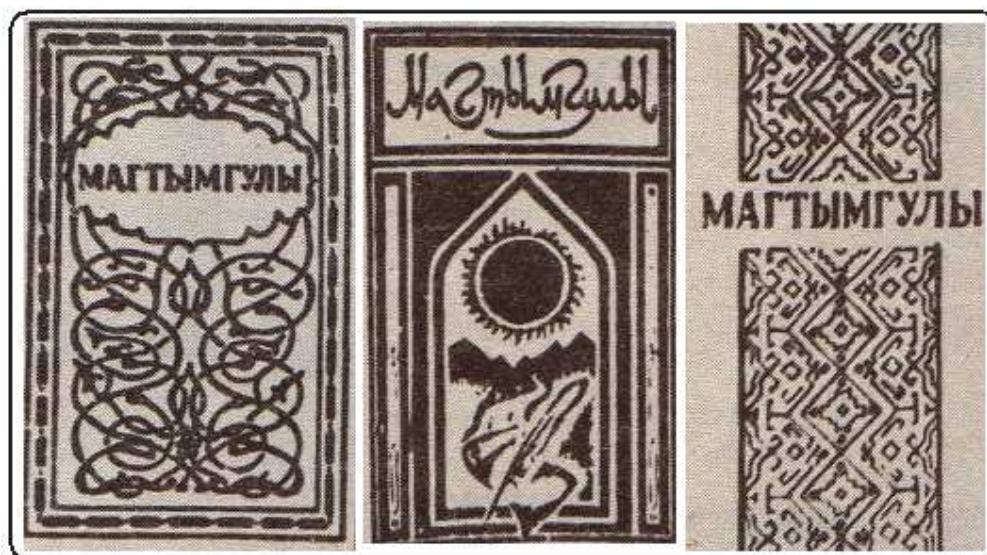
A.Gürgenli bilen Ruhy Alyýevyň tagallalary bilen. Latyn hatynda.

Ruhy Alyýew

4. Magtymguly. Goşgular ýygyny. Aş. 1944. Baýmuhammet Garryýewiň tagallasy bilen. Rus/ kril hatynda.

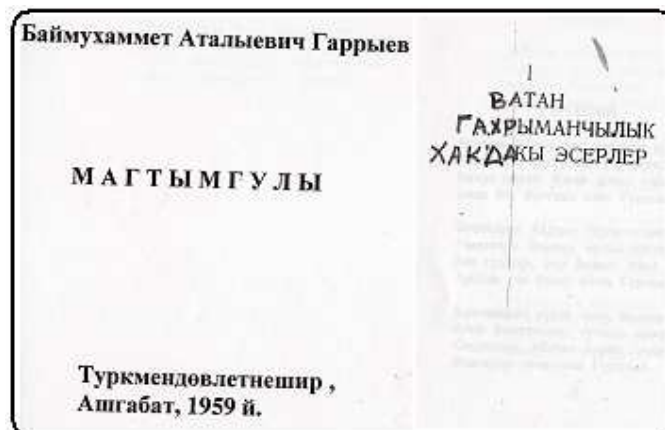

Dürli ýyllardaky neşirlerden

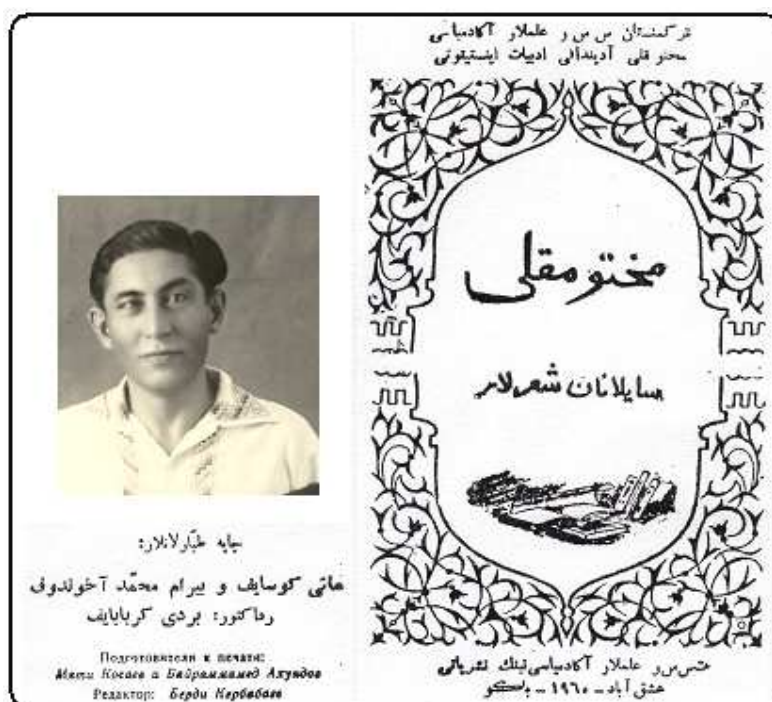
5. Magtymguly. Saýlanan eserler. Aş. TDN. 1957. Rus hatynda. Nagym Aşyrowyň we Gylç Kulyýewiň redaktorlygy bilen.

6. Magtymguly. Saýlanan eserler. Aş. 1959. İki tom. Rus hatynda. B.Garryýev. M.Kösaýev.

7. Magtymguly. Saýlanan şygurlar. Aşgabat-Bakuw. 1960. Şahyryň 225 ýyllygy mynasybatyna. Arap hatynda. M.Köse, Baýramuhammet Ahundow/ Müderresi. B.Kerbabaýewiň redaktorlygy bilen.

Suratda: Edebiyatçy alym Baýrammuhammet Müderresi (Ahundow)

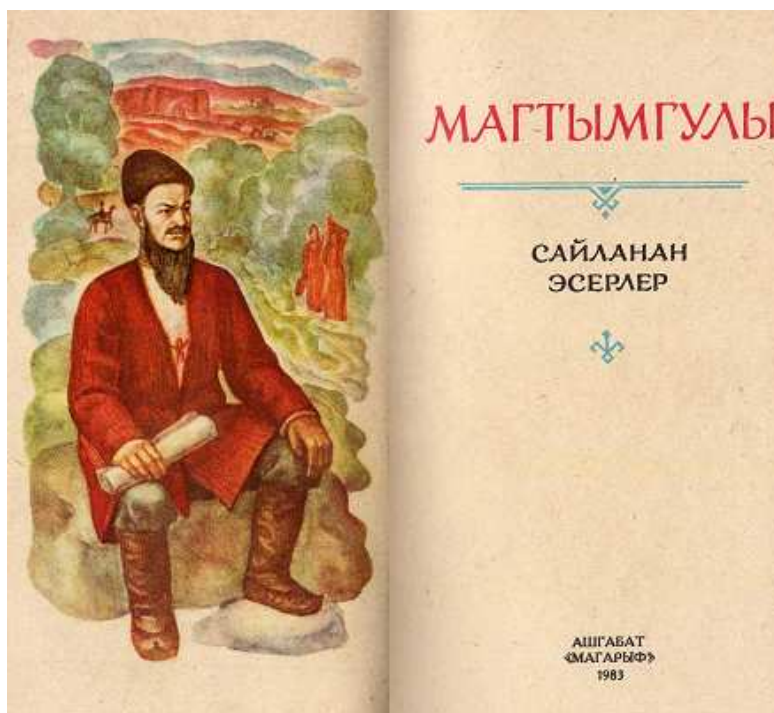
8. Magtymguly. Saýlanan goşgular. Aş. 1976, 1977. Türkmenistan Neşriyaty (T.N). B.Garryýev, M.Kösäýev.

1976-njy ýyldaky çapy

**Garrygalaly Hudaýberdi Annaberdiýew
Ol 1958-68-nji ýyllar aralygynda Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasynda
işläp, Magtymgulynyň goşgularyny arap-pars elip-biýsinden kirilçä geçirdi.**

Rus diline terjime edilen Magtymguly. Aş. 1989

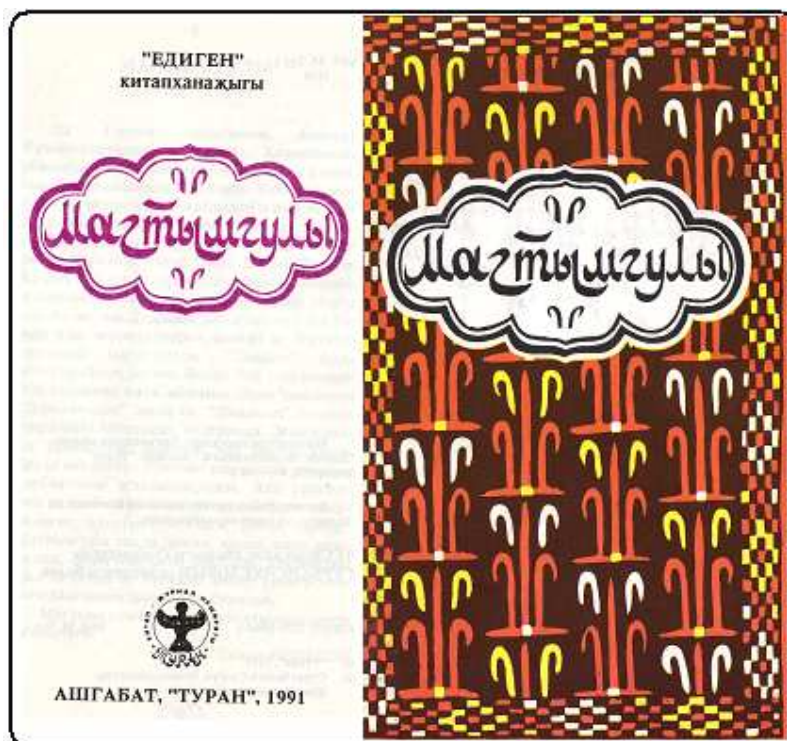
«Köñül Nagşy». Eseriň jübi görnüşi. 1983

9. Magtymguly. Saýlanan eserler. İki tom. T.N. AŞ. 1983. Şahyryň 250 ýyllygy mynasybatyna. G.Nazarow, Mükiamanow, Öwezgeldiýew, Çaryýew, Nurýagdyýew. Rus hatynda.

10. Magtymguly. şygrylar. 3 tom. Aş. 1992, 1994. Mülkamanow, M.Öwezgeldiýew, M.Çaryýew... Rus hatynda.

Şahyryň 2 we 3 tomluklarda çap edilen kitaplary

Şahyryň jübi görnüşinde çap edilen eseri

Soňky neşirlerden habarymyz ýok.

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

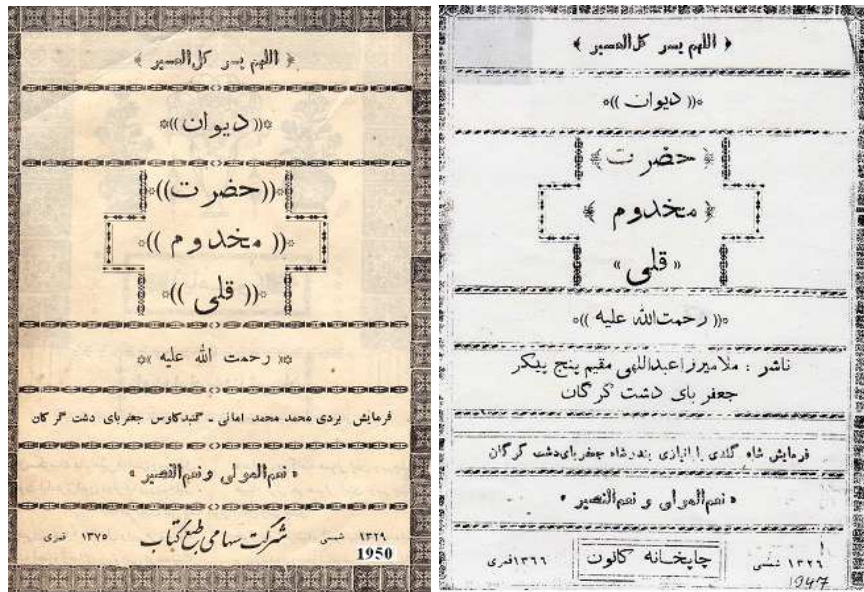
B. Eýranda:

*«Asly Gerkez, ýitmez ady,
Döwletmämet zurýady,
Magtymguly söz ussady,
Söz tohmun ekip gitdi.»*

Abdylla Ahengeri

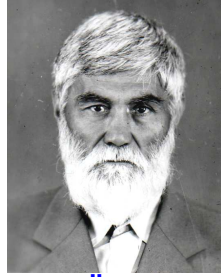
**Magtymgulynyň ilkinji gezek çap we neşir edilmegine goşandyny goşanlar;
 Ýokarda Berdimuhammet Amaný(solda)- Molla Mürze Abdyllyahy Guşly (sagda)
 Aşakda Myratdurdy Gazy (solda)- Şageldi Babanýazy**

**Bendertürkmenli Şageldi Babanýazynyň harajaty bilen Molla Mürzäň
 1326/1947-nji ýylda (sagda) we Kümmetgowuzly Aşyrguly Eminiýanyň
 harajaty bilen Berdimuhammet Amanynyň 1329/1950-nji ýylda (solda) çykaran
 Magtymgulylarynyň başky sahypalary**

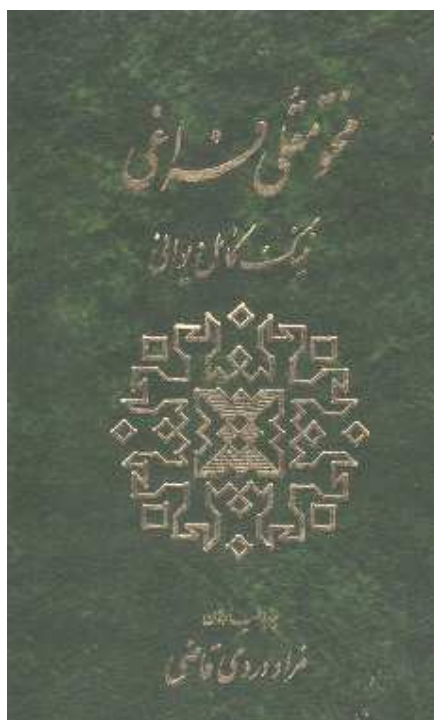

Şahyryň eserini üçünji bolup Myratdurdy Gazy çap edýär. Şoňa görä oňa ýalňyşlyk bilen 3-nji soňar bolsa dördünji çap diýilipdir.

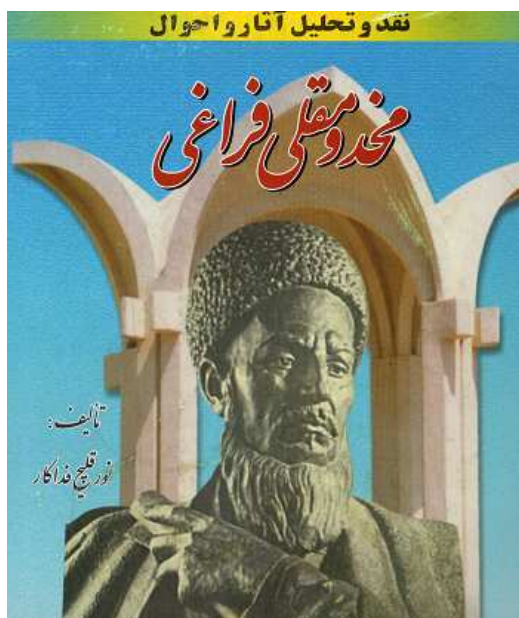
Welmän ahun Ärzaneş (Azernuş)

1. Diwan-e hezret-e Magtymguly. Çapa taýýarlan Molla-mürze Abdyllyahy (Guşly). 1947. Arap hatynda. 136 shypa. Eýranda ilkinji çap. Şageldi Babanýazynyň harajaty bilen
2. Diwan-e hezret-e Magtymguly. Çapa taýýarlan Berdimäd Amany. Kümmet Gabus 1949. Aşyrguly Eminiýanyň harajaty bilen.
3. Diwan-e kämil-e hezret-e Magtymguly. Kümmet. 1963, 156 sah. Muratdurdy Gazynyň tagallasy bilen.
4. Külliýat-e hezret-e Magtymguly Fragy. Gabus neşýiýaty. 1964 620 sah. Çapa taýýarlanlar Welimämmed Azernuş, Muratdurdy Gazy.
5. Magtymguly. Saýlanan şygrylar. Aşgabat-Bakuw nusgasy esasynda. Tehran, 1979-nji ýyl.
6. Magtymgulyň kämil diwany. M.Gazy. Kümmet 1979. 803 sah.
7. Magtymguly Fragy. Ýaşayyşy we saýlanan goşgulary. Abdyrähman Düýeji. Tehran 1984. Pars we Türkmen dillerinde 285 sah.
8. Magtymguly Fragyň kämil diwany. M.Gazy. Maşat. 1372 1993. 2000 nusgada. 440 sah. Senaýy çaphanasy. Daş basma nusganyň esasynda.

M.Gazy. 1372-nji ýyldaky çap

9. Magtymguly Pyragy. Nurgylyç Fedakar. Gülüstan. 2000

N.Fedakaryň Mahtymgulysy

Şahyryň edebi mirasy barasynda Eýranyň gazet-žurnallarynda makalalar çap edildi, şeýle-de ýörite kitap görnüşünde ylmy işler ýazyldy, şolardan:

1. Tenbiyh-el ehevan fi märefete Magtymguly iýşan تنبيه ال احوال في معرفت مختومقلى ايشان (Magtymgulyny tanamak). Abdyrahman ahun Teñli. Türkmen dilinde. Tehran 1984

Abdyrahman ahun Teñli

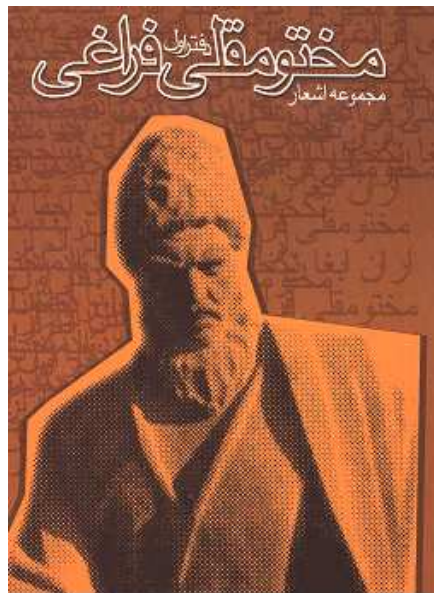
2. Hezret-e Magtymguly Fragynyň guburyňy goraýan toparynyň neşri.1985
3. Arazmuhammet Sarly. Türküstanyň taryhy. Tehran 1985.
4. A. Ahmady. Türkmenleriň taryhyna gyýsgaja bakys. Tehran. 1980
5. Magtymguly türkmeniň milli şahyry. Emin Güli «Gülçarh» edebi žurnal, 2-nji san 6-nji Maý, 1986 şeýle-de şol žurnalyň 3-nji iýun sanynda 1986 ýyl. Pars dilinde.
6. Emin Güli. Eýranda ýaşayan türkmenleriň siýasy-sosýal taryhyna bir bakys. Tehran 1986. ylym neşriýaty.
7. Ýüsüp Azmun. Türkmen diliniň grammatikasy. Ankara.1981
8. M.Sejjadiýe. Dostluk şahyýry. Tehran Keyhan gazet. 22Aug. 1991
9. Ýüsüp Gojuk. Film žurnaly. 8-nji san. Okt. 1990
10. M.Gazy. Edebi miýras. Magtymguly hakynda oýlanmalar. 1992
11. Magtymgulynyň goşgulary hakynda. A. Şadmehr. Tehran 2000
12. Diwan kämil Magtymguly. Ahmet Azedi. Tehran 1994

A.Azediniň Magtymgulysy

13. Magtymgulynyň goşgulary, deňeşdirme esasynda syýn. Gonbäturdy Äzemirad. Maşat 1998

14. Magtymguly. Goşgular ýygındysy. 1-nji depder. Çapa taýýarlanlar: Maşatguly Gyzy, Gafur hoja, Salyh Päk, Taňyrguly Ýylgaý. Tehran 2000

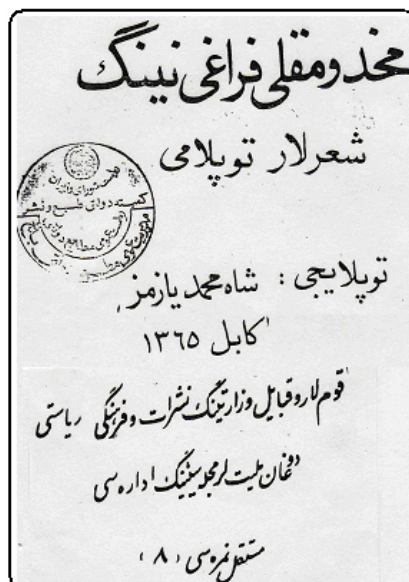
M.Gyzy, G.Hoja, S.Päk we T.Ýylgaýyň Magtymgulysy

15. Jame-e Eşrak. Magtymgulynyň goşgularyna syýn. Nuretdin Sensebli. Gürgen 2002

C. Owganystda:

«Adyň mukaddesdir Türkmenistanda,
Eýrandyr, Türkiýe, Owganystanda,
Türkmen öwladyna jümle jahanda,
Fezilet nuruny saçan Pyragy.»

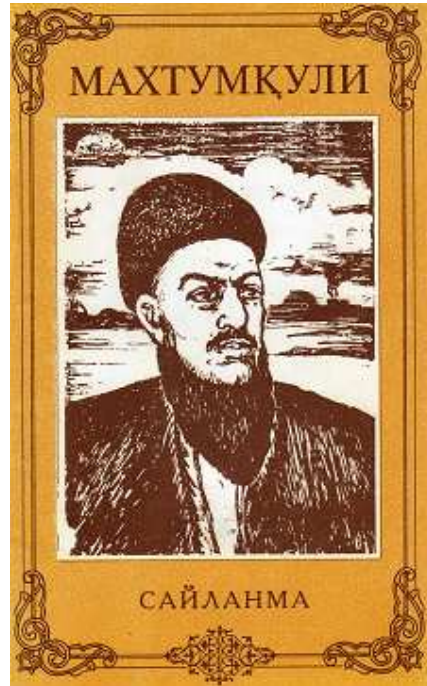
Şirmuhammet Ýeňiş

1. Magtymguly Fragynyň şygrylar toplamy. Şamuhammet Ýazmaz. Kabul 1986. 1983-nji ýylda Türkmenistanda çap edilen nusganyň esasynda.
2. Nurmuhommet Garkyn: «Arzuwm bar galsam gözel il bile». Peşawer-Pakistan 1992. Türkmen dilinde. Arap hatynda.

3. Käbir kitap-žurnallarda şahyr barada maglumat berilyär.

**Özbekistanda çap bolan
Magtymguly (jübi görnişde)**

D. Ýevropada:

- 1. A.H.Boreýho. Polýakly alym ilkinji gezek 1842-nji ýylda şahyryň üç sany şygryny Londonda neşir etdirýär.**
- 2. Vamberi.H. Die sprache der turkomanen und der Machdumkuli. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. (Türkmendili we Magtymguly diwany. 1879. Eserde goşgularyň almança terjimesi hem berlipdir. 56 sah.)**
- 3. Şiýh Mohsen-e Faany. Magtymguly diwany we ýedi asyrylyk türkçe bir mänzuma. Istanbul 1921. Türkiýe türkçesinde. 64 sah. (Vambriniň çap eden nusgasy esasynda)**
- 4. Zeki Velidi Togan. Türkiýat mejmugasy (ýyggyndysy) žurnalyň ikinji sanynyň 365-nji sah. 1928.ý**
- 5. Ýaş Türküstan žurnaly. 98-nji san. 20,27-nji sah. Tahyr diýen kişi tarapyndan ýazylan «Türküstan milli edebiyaty etrapynda-Magtymguly» atly makala. 1938-nji ýyl.**

6. Z.V.Toganyň Almanyn Liden (häzirki Köln) şäherinde 1963-nji ýylda çap bolan «Gündogar golýazmalary» atly kitabyňyň 224 -nji sahypasynda.

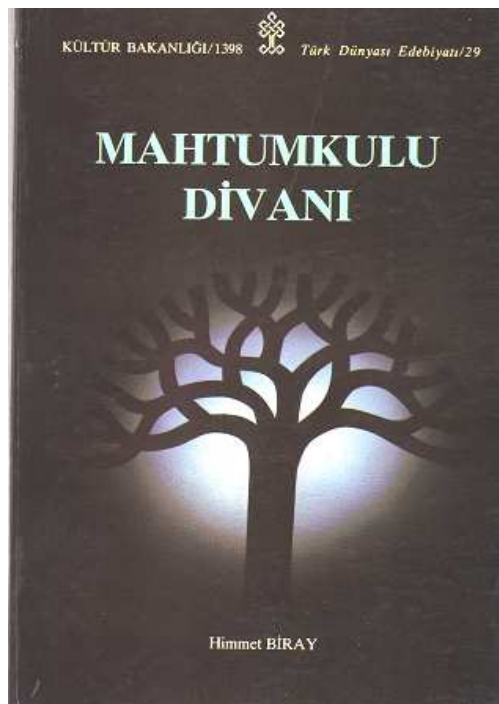
7. Almanyň Visbaden şährinde 1965-nji ýylda çap bolan «Philologia Turcicae fundamenta»(Türk filologiýa esaslary) atly kitabyň 719-741-nji sahypalarynda, Johannes Benzing tarapyndan alman dilinde ýazylan «Türkmen edebiýaty» diýen makalasy. Bu ýazyjy doktorlyk tezini hem türkmenleriň diliniň üstünde ýazýar we ony «Türkmen dilinde işlik türleri» ady bilen 1939-nji ýylda Berlinde çapa ýetirýär. Bu ýazyjy öz eserinde Türkmen ulusynyň göreşjeň ynsany Kümüşdeperi Dr.Ahmad Gara-daglyny hem onuň ýetiren kömeklerini ýatlap geçýär.⁹

8. Baýmürze Haýit. «Turküstan Rus bile Çin (Hytaý) arasynda» Almançadan terjime eden A.Sadak. Hollandia. 1971.ý127-nji sah.

9. Louis Batsin.Magtymguly Pyragy. Fransça.1975. 131 sah.

10. Hemzeli. Magtymguly Fragy. Bakuw 1984

11.Himmet Biýraý. Magtymguly diwany. Kultur bakanlygy (ministerligi) Ankara 1992. Turkiýe türkçesinde. 538 sah.

12. Emine Gürsoy. Türkmen şiri(goşgulary). İstanbul. 1995.

⁹ Dr. Molla Aşyr Gazynyň maglumaty.

13. Şvedsýanyň Lund universitet bibliotekasynda saklanýan şahyryň daşbasma görnüşinde çap bolan diwany. Lahur 1936

14. Gurban (Remezán). Magtymkuly. Milli Türküstan komitetiň ýanyndaky edebi-ylmy bölümi tarapyndan 1944-njy ýylda Berlinde Latyn hatynda. 79 sahypa.

2-nci jahan urşunda Almanlara yesir düşen ildeşimiz
Gurban (Remezán)

Toplavçı: Kurban

**Türkistanın azatlığını gazanjv beyik şahırımız MAGTİMKULİ
üçün bir heykel(eskertic) bolçakdır**

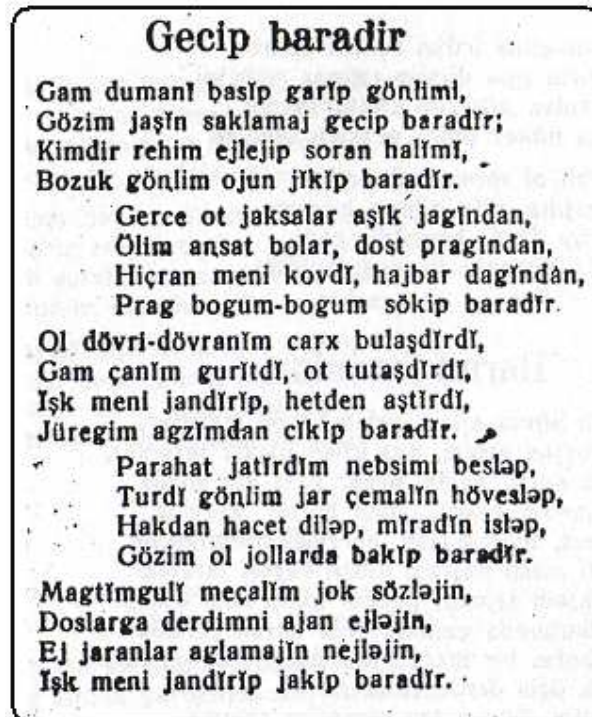
MAGTİMKULİ

Çıkaruçı ve baş redaktor

V.Kajum-Han

**Milli Türkistan komitetiniñ yanındaki edebi-ilmî
bölümi tarafından çıkarılan 4. kitapça**

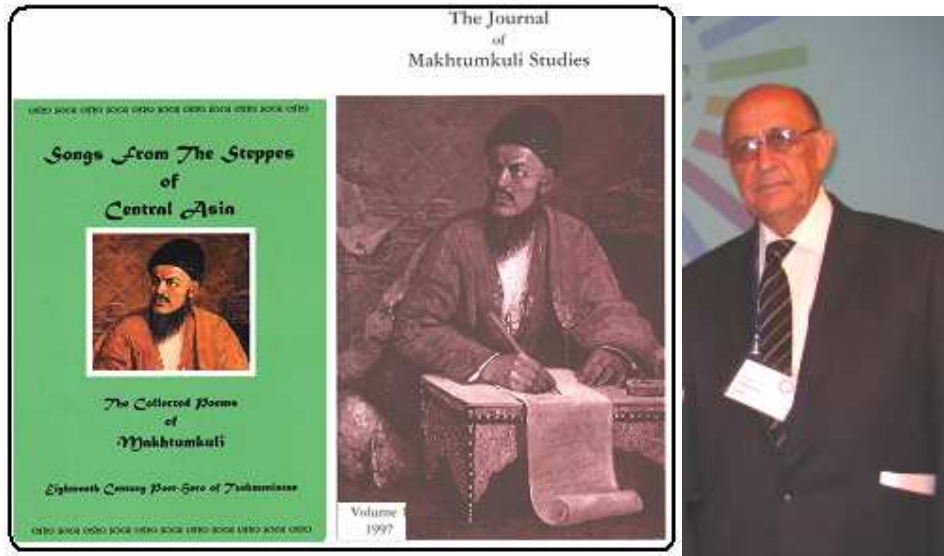
Berlin 1944

Berlin nusgasyndan bir sahypa

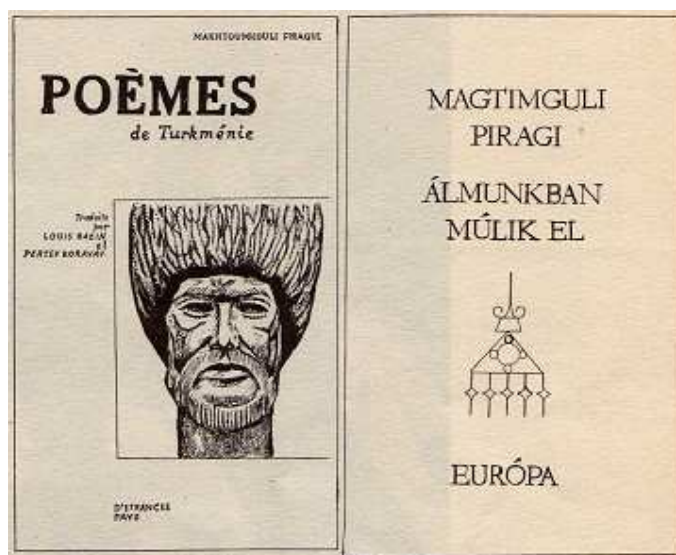
**15. Azmun.Üsüp. «Song from the steppes of Central Asia» (Orta-asiya
çöllerinden aydymlar). İnglis dilinde. Şahyryn 40 sany goşgusy terjime**

edilipdir. Çap eden Magtymgulynyň dostlary adyndaky jemgiýet.
Britania.1995

Dr. Ýüsüp Azmunyň tagallalary

16. Almanyň «Mir» inseklopediasy 24-nji tomunyn 42-nji sahypasynda
17. Brockhaus ensyklopediasynyň 446-nji sahypasynda.
18. Britanika ensyklopediýanyň 28-nji bölüminiň 1101-nji sahypasynda
19. Yslam ensyklopediýa. Magtymguly sözi. Arapça
20. Makhtumguly. Polşada -Polýak dilinde 1954-nji ýyl
21. Makhtoumkouli Firaqui. Poemes de Turkménie. Traduits par L.Bazin et p. Boravav. Paris 1975(Jemi 88 sany goşgusy)
22. Magtinguli Piragi. Almunkban el. Budapesht. 1983

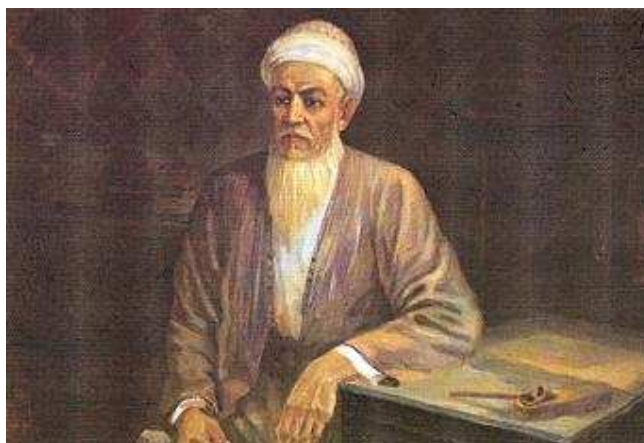

Majar we Fransuz dillerinde çykan Magtymguly

Magtymgulyň ömri hakynda

*«Magtymguly budyr derdiň,
Sahyby gerek her ýurduň,
Şir zarbyn görmeýän gurduň,
Her murty bir tire döner.»*

17-nji asryň soňlarynda anyk bolmadyk belli bir senede, häzirki *Garry-gala* we *Marawadepe* etraplarynda «*Giýň-jaý*» diýen bir ýerde Gökleňleriň Gerkez tiresinden beýik Magtymgulyň 3-nji arkasy Döwletmämet molla ýaşapdyr. Ondan takmynan 1654-nji ýylda Magtymguly diýen perzent dünýä inýär. Ömrüni agaç ýonma we ussaçylyk bilen geçireni üçin, onuň «Ýonaçy» lakamy bolupdyr, ol az-owlak şygyr hem aýdypdyr. Ylmy, jany-teni bilen söýýän Magtymguly ýonaçy, garyýplyk zerarly mektebe gidip bilmän, baryp orta ýaşlarynda öýlenýär we ondan 1700-nji ýylda Türkmen halkynyň alym ogly, Garry molla lakamly, Döwletmämet "Azady" dünýä inýär. Döwletmämet ilkinji okuny obada tamamlap, ýokary ylym almak üçin Hywa gidýär we birnäçe ýyldan soň uly alym bolup, pirllerinden ak pata alyp, Gerkeze öwürlip ol ýerde mektep açýar.

Döwletmämet Azady *A.Hajýewiň eseri*

Döwletmämetdan «Wagyz-el azat», «Hekaýet-e Jaber we Ensar», «Monajat nama», «Behišt nama», şeýle-de öz goly bilen ýazyp, parasatly ogly Magtymgulynyn kämilleşdirmegi bilen «Muhteser» atly dini eser ýädigär galýar. Magtymgulynyň nebirelerinden Ata işanyň aýytmagyna göre bu kitaby 2-nji jahan urşy ýyllarynda Orsýetiň Gürgen şäherinde konsuly bolup işlän Gylyç Kulyýew özlerinden amanat hökmünde alypdyr, soňra bu kitap Aşgabada alnyp gidilýär.

Gylyç Kulyýew (solda)-
Annagurban(Ata işan) kitaphasynda. Jergelan 1985

Döwletmämet «Wagyz-e azat» eserinde dürli sosýal kyýnçylyklara garap, ylym we düşünjäniň ösmegini, garyplardan arka çykylmagyny, ýollaryň, köpürleň we akar ýaplaryň abadanlaşdyrylmagyny öňe sürýär. Ol bir goşgusynda şeýle diýär:

**«Halk üzre çün häkim olarsa bir är,
Adyl bile höküm eýlegeý leýl-o-nahar
Häkim olganlar jahanda adyl ola ,
Bezegeý är, özüni adly bile.»**

Ýa-da başga bir ýerde:

**«Köñül içre owwal pikir eýlegil,
Parh edip, ýagşy, ýamany söýlegil,
Ger ýaman bolarsa söz, ýumgyl dodak
Ýagşy bolsa, diýer sen ony ýagşyrak.»**

Döwletmämediň eseri köplenç «Moýin-el morid» we «Gutatgu bilik» eserleriň äheňinde aýdylypdyr.

**Döwletmämediň ýaşaýyş we durmuşy barada şeýle maşlumat bar:
Azadyň, Orazgül diýen aýalyndan Abdulla, Muhommetsapa, Magtymguly,
Seýit, Gahýýrguly, Gulça, Zobeýde, Hurma we Orazgül bolýar.
Abdylla bilen Muhommetsapa ýaş wegtlarynda Çowdurhan bilen,
Ahmatşa Dürränä kömek bermek üçin söweşe gidip, gaýdyp
gelmeýärler. Magtynguly doganlaryna bagyşlap «bular gelmedi» diýen
eligiýany döredýär. Döwletmämediň Gahýrguly diýen oglundan Garaja
molla, Garja molladan Bürre molla, ondan Annagurban ahun, ondan
Nazarmämet işan, ondan Annagurban işan, ondan Gara işan, ondan
Magtymguly häzir Türkmensähranyň Jergelan böleginiň Gerkez
obasynda ýaşaýar. Hurmadan bolsa şahyr Gurbandurdy Zelili dünýä
inýär.**

Gurbandurdy Zelili

Döwletmämet Azady 1760-nji ýyda pany dünýäden baky dünýä göç etýär. Magtymguly «Atamyň» diýen goşgusynda bu waka barada şeýle diýipdir:

**«Altmyş ýaşda, nowruz güni, Low ýyly,
Tusdy ajal, ýoluň tutdy Atamyň,
Bu dünýäniň işi belemiş belli,
Ömrüniň tanabyny kesdi Atamyň.»**

Belli bolan maglumatlara görä türkmeniň görnükli şahyry Magtymguly 1733-nji ýylda ýagty jahana inip, takmynan 1790-nji ýylda Marawadepäniň Küren obasynyň gündogaryndaky Aba-sary diýen çeşmäniň kenarynda aradan çykyp, Akdokaýda atasynyň ýanynda jaýlanypdyr.

**«Bilmeýän soranlara aýdyň bu garyp adymyz,
Asly Gerkez, ýurdy Etrek, ady Magtymgulydyr.»**

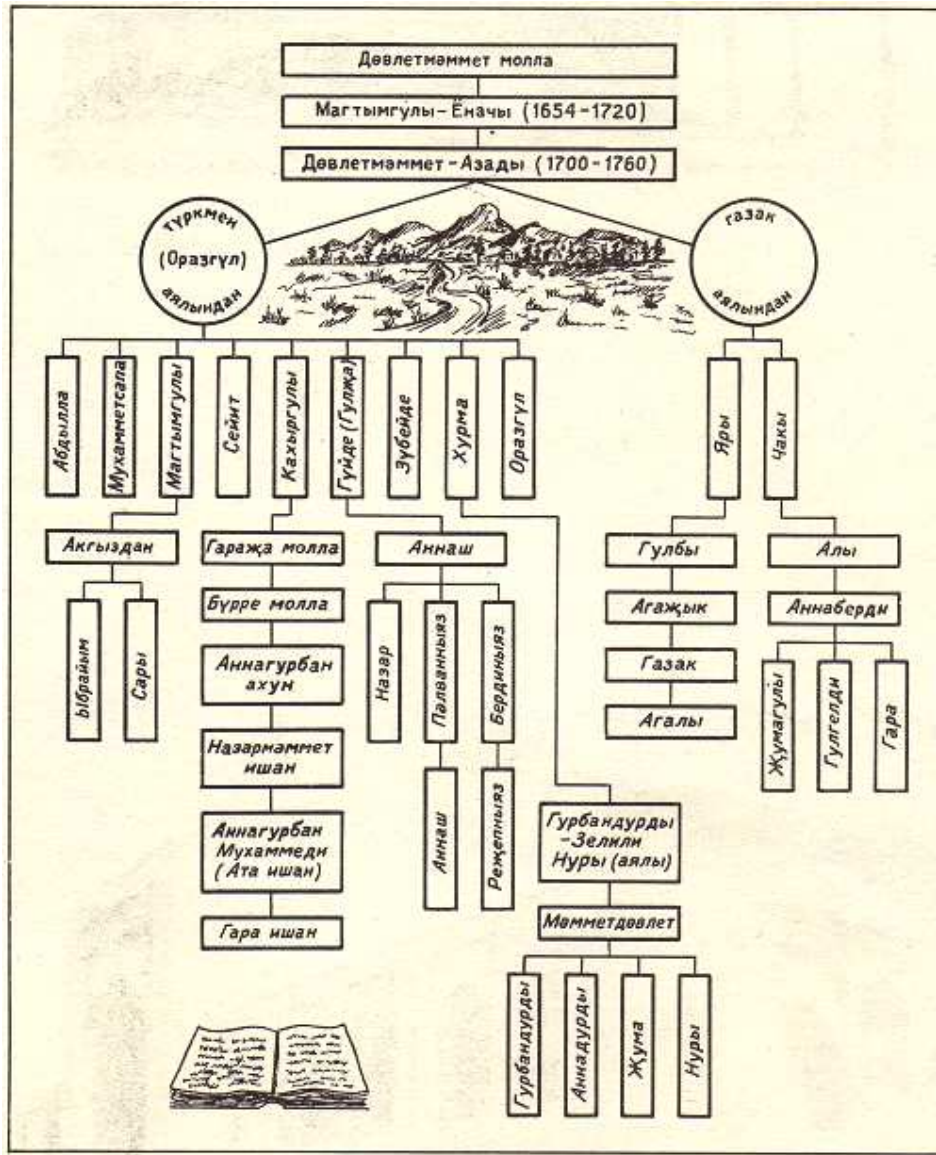
Belli Venger/ Majar alymynyň 1863-nji ýylyň 13-nji Aprilde Kümüşpede bolandygyny we onuň Gyzy ahun lakamly Myrat diýen türkmen alymy bilen tanyş bolandygyny bilyäris. Gyzy ahun hakynda Vamberi şeýle ýazypdyr:

«...Gün-günden adamlar bilen gatnaşgym köpelýärdi, sözleri geçýänleri tanşyp ugradym, olardan iň möhümi hem köp peýdasý ýeten «Gyzy ahun» lakamlý Myratdy. Ol taýsyz tebib bolup, bütin tire-taýpalaryň arasyna gatnaýardý hem tanyş-bilişleri köpdi. Buharada okap gelen Gyzy ahunuň İstanbul türkçesinde ýazylan Gurhanyň tefsiri kitabý bardý. Onuň aýtmagyna görä, Gökleňlerden bolan Magtymguly takmyn 80 ýyl mundan aradan çykypdyr. Türkmenler Ony öwülýalar kimin sylaýarlar...»

Alym adam bolan hem-de Buharada okan Gyzy ahunyň sözleri ynamly bolup görünyär. Ylaýtada-da şol döwürde Hywa bilen Etrek-Gürgen arasyndaky esasy gatnaw ýoly Balkan bolupdyr. Şol esasyda, Şahyr baradaky habar ilki bilen bu ýerlere ýaýran bolmaly. Eger-de 1863-den 80-i aýyrsak Magtymgulynyň aradan çykan ýyly 1783-e gabat gelýär. Şahyryň Jergelendaky nebrelere merhum Gara İşan Muhammediniň

1985-nji ýylda maňa şeýle diýipdi: «Gerkezlerden, diňe atam/kakam Ata işan ak aşyny berdi, hatta Magtymguly-da ak aşyny berip bilmändir.»

Diýmek Şahyrymyz 60 töweregi ýaşan bolmaly.

Magtymguly başlangyç ylmy, atasyndan alýar, soň bolsa Hywanyň belli Şirgazy han medersesine okuwa gidýär. Şahyr ol ýerde üç ýyl okandan soň, dogduk diýaryna gaýdyp gelýär. Käbir rowaýatlara göre şahyr Halajyň Edris-baba medersesinde hem okapdyr. Rowaýatlara göre, ol Buharada okap ýören döwründe, Siýriýeli Türkmen Bahyýr ogly Nurykázim bilen tanşyp, bilelikde Türküstanyň köp ýelerini siýahat edip, Kabulyň üsti bilen Lahura çenli ziýarat edenmiş. Şahyryň «ilkinji

kuwwat tapyp», gazal aýtmaga başlamagy göýä 9 ýaşynda «Turgul diýdiler» goşgusy bilen başlanan eken.

Şirgazy han medresesi. Hywa

Magtymgulyňnyň ýaşan döwri-18-nji asyr- Türkmen halkynyň iň galagowuply döwüri bolupdyr. Bu ýagdaý 1736-nji ýyldan soň ýagny Nedirşa özüni Eýranyň şasy hökmünde jar edenden soň has-da çylşyrymly bolýar. Nedir tagta geçenden soň guduzaçan ýaly goňşy halklaryň üstüne gan döküşikli çozuşlar edýär. Onuň ganly gylyjy Owganystanda, Hindistanda we Türküstanda şowurdap, günäsiz oturan ilatyň üstünden iýnýär. Şol esasyda Hiwa, Buhara hem tabyn edilýär. Elbette Nediriň ganly ýörişleri türkmen halkynyň üstünden hem sawa geçmedi. Özüniň siýasy özbaşdaklygyny saklamak Türkmen halky üçin ýeňil düşmedi. Magtymguly öz goşgularynda Nediriň ganly ýörişlerini berk tankyt gamçysy astyna alýar. Şahyr, şa bilen aldym-berdimli söweşe giýrýär. Rowaýatlara görä, Magtymgulyňnyň golýazmalary, Gyzybaşlaryň şol talaňçylykly ýörişleri netijesinde ýok bolupdyr.

Nedir şa, 1747-nji ýylda öldürülýär. Ol ölendenden soň gol astynda bolan ýurtlary üstünde häkimiýet ýöretmek ugrunda ganly göreş başlanýar. şeýle göreşleriň netijesinde Owganystanda Ahmat Dürräni özüni şa diýip yglan edýär we öz häkimiýetini berkitmek üçin iki gezek hat üsti bilen Türkmenlere ýüzlenýär. Eýranly taryhçy Saniý-et dowle صنيع الدولة öz «Mätle-ol şames مطلع الشمس» (Daň şapagy) atly eserinde –kitap daş basma

görnüsünde Tehranda çap boldy– bu hatlary getiripdir. Hatlar Gerkez han-begleriniň adyna ýazylypdyr. Çowdurhanyň baştutanlygynda Döwletmämediň iki sany ogly Muhommetsafa bilen Abdylla, söweşmäge gidýärler we gaýdyp gelmeýärler. Magtymguly Atasynda rugsat diläp, doganlarynyň gözlegine çykmakçy bolýar, emma iki oglunyň ýoguna ýanan Azady oňa rugsat bermeýär. Şahyr öz «Oglum-Azadym» goşgusynda bu hakda ýatlapdyr.

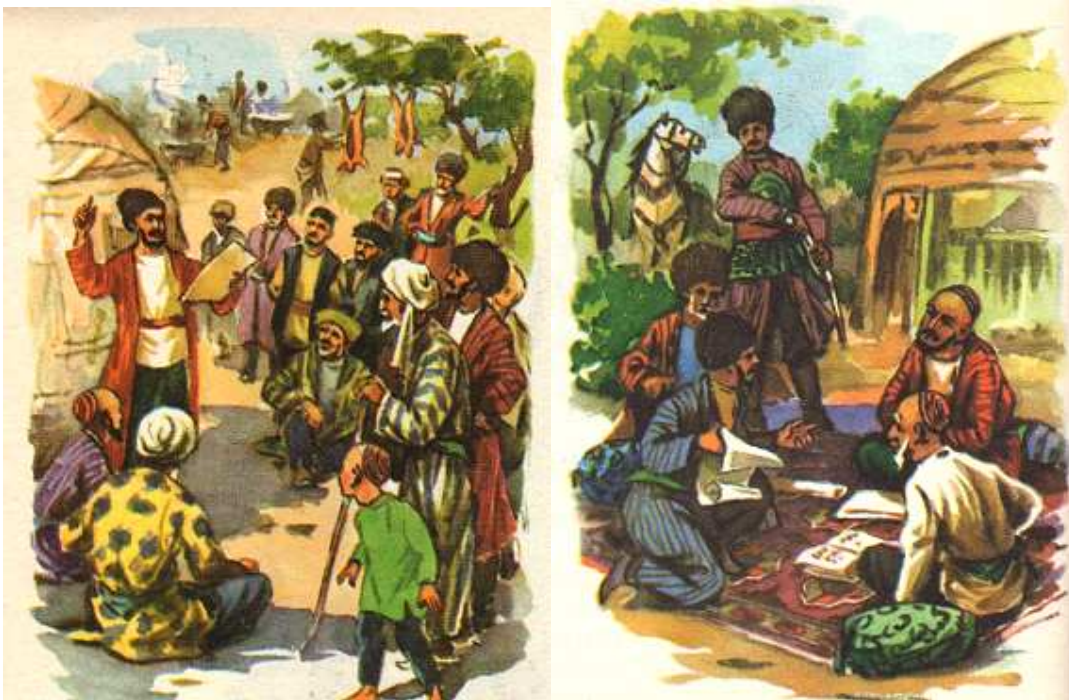
Magtymguly ussahanasynda. Ayhan Hajýýewiň eseri

Magtymguly ýaşlygyndan daýzasynyň gyýzy Meňlä aşyk bolýar. Aýdylşyna göre Meňliniň hakyky ady Ýañybeg bolup, Magtymguly ýşyk

syryny ile ýaýmajak bolup, onuň adyny Meňli diýip tutupdyr. Meňli(Ýañybeg) Meded päliwanyň gyýzy eken. Magtymguly, Hywada okap ýören döwürde Meňliniň «Şyhym Harpyga» berilýändigini eşidip, onuň bilen eden ähdi-peýmany ýatlap, «Nowruzdan seni» diýen otly setirleri ýazýar.

Rowaýatlara görä, şahyr göýe uruşda wepat bolan agasynyň aýaly-ýeňňesine öýlenenmiş. Ýöne munuň beýle bolup bilmejegini aýdýanlaram bar, sebäbi yslam dininiň ähli kadalaryny oňat bilýän Döwletmämet, giden ogulundan doly habar gelýänça, onuň maşgalasyny beýleki ogluna nykalap bermez, uruşa gidenlerden bolsa habar-hatyr bolmaýar. Magtymguly soňra Akgyýz bilen durmuş gurýar, ondan Ybraýym bilen Molla Bäbek dogýar, emme olar ir dünýäden gaýdýarlar.

Şahyryň durmuşyna degişli käbir obrazly suratlar

Şahyryň ady hem lakamy barada kelim agyz söz

Magtymguly diýmek näme? Bu arapça iki sözden ybarat. «Mahtum مختوم» arap dilinde tamamlanan, gutaran, hatym edilen, «gul» bolsa, gul, hyzmatkär. «ý»(ى) goşulmasy-da parsça, eýelik düşümidir. onda Mahtumguly «tamam edijileriň guly» diýmek bolýar.

Eger ol Mahdum مخدوم bolsa, Mahdum Arapça hyzmatkär, gul manysynda, onda Magtymgulu «Gullar guly» bolýar. Käbir daş basmalarda ol «Mähtemguly» محظم قلى görnüşinde-de ýazylypdyr. Bu sözüň manysy anyk däl, ýöne Arapça «magsym ماغصيم» sözi-aslynda mä:su:m معصوم günäsiz, päk diymek. Şahyryň öz goly bilen ýazan ýekeje sözi-de bize mälim bolmansoň bu barada belli bir zat aýtmak mümkin däl, düşündirişler diňe çalkama bolup galyar.

Pyragy diýmek näme? Arapçada munuň iki görnüşi, biri-birinden tapawutly iki dürli manysy bar, hem-de «ý»(ى) goşulmasy eýelik düşümidir. Pyrag eger fera:g فارغ = asuda sözünden gelýän bolsa onda ol «dünýänden, bar aladadan boş adam manysynda. Bir ýerde:

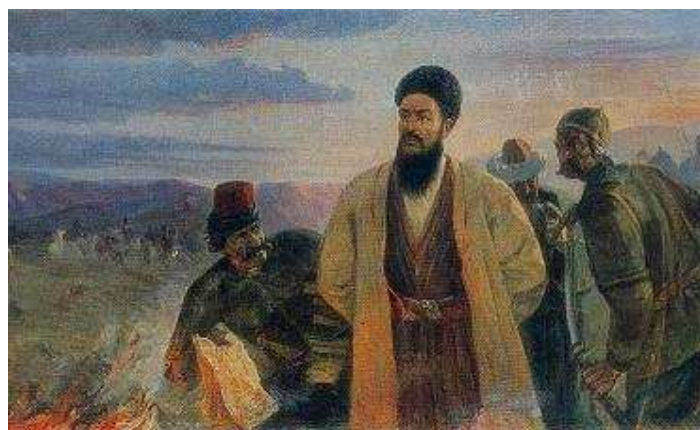
Magtymguly adyň döndi pyraga,

Paryg bolup, çek özüňi gyraga.

diyen setire gabat gelýäris.

Eger Pyragy fyra:g فراق = aýralyk, hijran manysynda bolsa onda şahyr, ýaryndan, doganlaryndan ýa-da atasy Azadydan aýrylany, daşlaşany sebäpli bu lakamy alan bolmaly. Munuň-da aslynda nähili ýazylşyny bilmänimiz üçin belli bir zat aýtmakdan saklanýarys.

Göreşjeň şahyr

«Magtymguly...Türkmen tireleriniň hemmesi üçin deň derejede gymmatly görülýän we umumy milli şahyr hasaplanýar.»

Akademik A.Ý.Krimiski

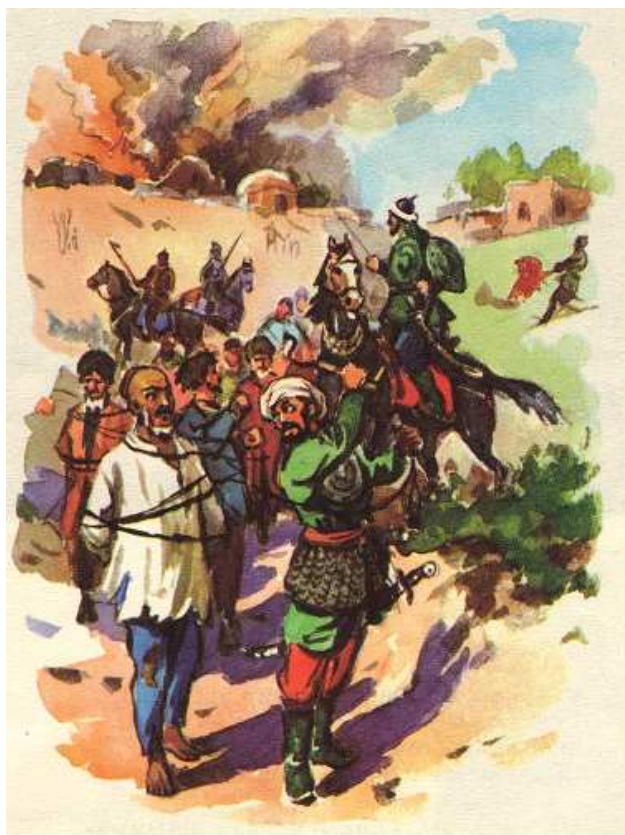
Magtymguly öz döwrüniň uly akyldary, döwrüniň sosýal hem syýasy durmuşyna çuň hem giýň dünýä garaýyşy bilen göz ýetiren şahsyýet. Munuň şeýledigine şahyryň bize miras goýup giden ajaýyp setirleriniň akyl sütünini emele getiren oýlanmalaryna göz gezdirmek ýeterlikdir. Şahyr, Türkmen halkynyň siýasy durmuşynda ýüze çykan agyr şertlerine çeper analiz bermek bilen bu ýagdaýdan diýnmagyň ýoluny agtarýar:

**«Musulmanlar gylyç goýsa bir-birine
Döwlet dönüp, dinlar nugsana gelgeý,
Zulum eýläp, bir-birin salsa esire,
Pelek bu pikirden puşmana gelgeý.**

**Bir-birini çapmak, ermes ärlükden,
Bu iş şeýtanydyr, belki körlükden,
Agzalalyk, aýraý ili dirilikden,
Döwlet dönüp, nobat duşmana gelgeý.»**

Bu setirlerde öňe sürlen pikre, gönüden-göni, beýik şahyryň öz döwrüniň siýasy gurulşyny analizlemek netijesinde orta goýan jemgiýetçilik-siýasy ähmiýetli açyşy hökmünde baha bermek dogry bolar. Sebäbi Magtymgula çenli, 18-nji asyr Türkmenleriň jemgiýetçilik-siýasy durmuşyny analizläp, şeýle dogry netijä gelen başga bir akyldarymyz ýok diýseň boljak. Şahyr, Türkmen halkynyň siýasy durmuşda düşen kyýn şertiniň düýp sebäbini daşardan abanyp gelýän howplardan başga, tire-taýpalaryn arasyndaky agzalalykdan görýär. Has takyky, şahyr, öz kalbyny lertzana salan bu aýylyganç hakykaty düýp-teýkary bilen ýazgarýar. Uly pähimdar, tire-taýpa duşmançylygynyň möwç uran döründe munuň Türkmen halkynyň ykbalynda ýitmez tagma bolup durandygyna aýdyň göz ýetirýär:

**«Derdim bar, diýarymdan, döwrümden,
Haýyr kaýsy, yhsan kaýsy bilinmez.
Zalymlaryň jepasyndan, jebrinden,
Yslam kaýsy, iman kaýsy bilinmez.»**

Hakyýkatdan hem öz dogduk diýarynyň derdi, ýaşan döwrüniň derdi, hut şahyryň öz derdi. Sebäbi Magtymguly öz ülkesiniň, öz zamanasynyň agysyny aglan şahyr. Şonuň üçin ol öz töwereginde görüp-eşiden wakalaryndan, aldym-berdimli durmuş hadyýsalaryndan akylly-başly baş çykarjak bolýar, halkyň başyna düşen agyr günlerden diýnmagyň aladasy bilen ýaşayar. Bu, elbette, şahyra ýeňil düşmeýär. Ol agyr oýlaran soň, özüniň çykalga tapman kösenýändigini, umyýtdan düşüp aljyrap oturýandygyny-da giýzlejek bolmaýar. Türkmen topragyna daşarky duşmanlaryň talaňçylykly çözüslarynyň dowam edýän döwründe, tire-taýpalaryň özara oňuşman, bir-birini çapyp ýörmeginiň hakykatyny şahyr ölüm bilen deňeýär:

**«İstär elden çyka, döwlet humaýym,
Doga kylyp, döker bolduk ýaşymyz,
Dilegim duş eýle gözeli Allahym,
Ersgin boldy, gitdi, gyzyly başymyz.»**

Gyzylbaşlaryň ersgin almagy, şahyryň liriki gahrymanynyň ruhy çökgünliginiň düýp sebäbidir. Ol, duşman ordasynyň Türkmen topragyna ganly toýnagynyň düşmezligi üçin gije-gündiýz doga kylmaga, nalyşly dileg etmäge hem taýýar:

**«Hyzyr gezen çölde iller ýaýylsyn,
Ýurt binamyz, gaýym bolsun, goýulsyn,
Çille mes nerlermiz barça aýylsyn,
Bir suprada eda bolsun aşymyz.»**

Ol, şeýlelik bilen türkmen tireleriniň bir supranýň daşyna egrilmegini arzulaýar:

**«Türkmenler baglasa bir ýere bili,
Guradar Gulzamy, derýaý-e Nili,
Teke, Ýomut, Gökleň, Ýazyr, Alyly,
Bir döwlete gulluk etsek başimiz.»**

Ýa-da

**«Hor galmasyn puştder puştum,
Berkarar döwlet islärin.»**

Şahyr öz öňe süren ideýasynyň, türkmenler bir millet hökmünde ýaşamalymy ýa-da ýaşamaly dälmi diýilýän heýhatly döwür bilen baglydygyny nygtaýar. Şoňa görä, şahyryň jandan syzdyryp gaýtalaýgy ýaly, türkmen tire-taýpalarynyň birligi, «jan gerekmi, pyçak»-döwrüniň öňe çykaran talaby.

Ahmathan Dürräni

مطلع الشمس صنع الدولة آمده است که نقل می‌شود از متن نامه‌ها چنین استنباط می‌شود که نامه به خدمت «محمدولی خان» و «امان لیق خان» و «خواجه حسن اون بیگی»، آدینه قلیچ دودرغه، گوندوغدی، چالیش خان، چرکزاون بیگی، دولت علی، آنامحمد مصطفی، شیرمحمد، ملیمان، منگلی خان، عوض گلدی، اوروس عالی، دولت محمد^۱ فرح‌حسن، آدینه گلدی اون بیگی نوشته می‌شود و چاودیرخان رئیس طایفه گوگلان به کمک وی می‌شناید، احمدخان درانی می‌نویسد: «حال محیط ایران طوری است اگر چنانچه اجدی برود اهل سنت آن را میان خود راه ندهد و چنانچه قزلباش‌های صفوی به جان شما و ما افغان‌ها افتاده است ولی خان که قلعه مشهد را در محاصره داریم و ان‌شاءالله تعالی همینکه قلعه فتح شد گویا کل ایران به تصرف آمده است آن عالیجاهان اگر چنانچه از راه غیرت دین مسین وارد شوند و قشون و سوداگر بیاید ممانع نداریم هم سود دنیا است و نفع آخرت والا اینکه الحمدلله تعالی بندگان اقدس را محتاج به قشون نیست مگر تکلیف دین که همگی غیرت دین را نموده با هم متفق شویم»^۱.

۱ «تحریر فی شوال ۱۱۶۷»

در نامه دیگری احمدخان درانی به سران ایل گوگلان می‌نویسد: «افراد خود را مسلح داشته باشند تا بعد از تمام شدن زمستان و عید نوروز شما را خواهیم خواست و در بهار، آن عالیجاهان غازیان تخت خود را برداشته به امیدواری تمام روانه اردوی معلی و به حین حرکت چگونگی روانه شدن یا قشون‌های تحت خود را بررسی کنند»^۱.

۱ «تحریر فی شهر جمادی الثانی ۱۱۶۸»

۱- دولت محمد، پدر مشهور قلی شاعر.
۲- مطلع الشمس، ج ۱، ص ۳۴۷.

Sani utdowle: Mätle ul şäms. Sah 374

Ahmet Dürrany 1754-nji ýylyň 28-nji martynda gökleňlere ikinji hatyny ýazypdyr. Onuň mazmuny:

«Merhemetli we uly derejeli Muhammet weli han, Adnagylyç han (Dodurga, Gündogdy, Çalyş han, Hojanepes onbegi, Öwezgeldi, Orsaly, Döwletmämet, Gara Esen, Adınageldi Onbegi, Çowdur han-AG), Ganly Gara han we gökleň tiresiniň beýleki adamlary, onuň Alyhezretleri, hudaýyň kölegesi patyşanyň tükeniksiz mährine we

uçursyz köp hoşamaýlygyna duçar boldular. Siziň merhemetli adamlaryňyz öz goşun saraýyna (ýagny, Ahmet şanyň saraýyna) gelende, onuň nurana hezretlerine kömek hakynda aýdanlary üçin, oňa jogap hökmünde ýurduň hökümdarynyň buýruk çykarany üçin siziň her biriňiz hökmany suratda kömek bererseňiz, musulman dini ugrunda göreşýän garamagyňyzdaky adamlaryň üstüni ýetirip, olary söweşe taýýar edip saklarsynyz, biz hem olary gys wagty gutaryp, nowruz baýramçylygy bellenenenden soň, ýerine ýetirilmesi hökman bolan buýruk çykaryp çagyrarys. Häzir bahar pasly geleni üçin, ýakyn günlerde onuň Alyhezretleri Eýrany basyp almak üçin Görüşe ugraýar. Şondan ötri ki buýruk çykaryp, karar etdiler, ýagny siziň merhemetli adamlaryňyz öz garamagyndaky esgerleri bilen goşun saraýyna tarap ugrasynlar we ugrajak wagtyny, ýagdaýyny görkezip çapardan hat göndersinler. Oňa jogap hökmünde siziň şanyň goşun saraýyna nähili ugramalydygyňyz barada biziň soltanymyzyň buýrugy çykar we geleniňizden soň, onuň Alyhezretleriniň huzuryna barmak bagtyna miýesser bolarsyňyz we şanyň merhemetine gulluk etmek umydynda bolup, onuň din üçin söweşýän esgerlerine birňersiňyz. Uşbu permanyň ýerine ýetirilmegini öz borçlary hasaplasynlar». ¹⁰

Magtymgulynyň, Kemal han Owgan diýen şahsyýeti, Ahmathan Dürräni. Sebäp, ol döwürde ol, Eýrany şaýylaryň agalygyndan çykarmaga kasam eden kişidi. Bu waka, şaýy mezhebine eýerip, goňşy ükelere talaňçylyly ýöriş geçirýän gyzylbaşlaryn çym-pytrak bolmak arzuundan gelip çykýar:

«Ýomut, Gökleň täsiýp edip özünden,
Çekse goşun, öňi, ardy bilinmez.
Sygmaý çyka deşt-o- dahan düzünden,
Ýörän ýoly, gonan ýurdy bilinmez.

Üç mün naýza bazy bardyr nökerden,
Dört müň pildary bardyr gala ýykardan,
Teke, Salyr ýöriş etse ýokardan,

¹⁰ Seret: Sani-et dowle «Matla ul şames. S. 347»

Öňünde çömüç, kesek, gerdi bilinmez.»

Şahyr orta çykaran durmuş hakykatyny paýhas eleginden geçirip, zamanasynyň betasylygy, asylzadalykdan ileri tutýan döwür bolandygy, ýagşylygyň egsilip, ýamanlygyň möwç urup joşýan, Piýgambar ornunda oturan kazylaryň-da gara nebisleriniň guluna öwrlüp para üçin el serýän, hatta dindarlaryň dünýä maly üçin öz dininden el göterýän, gamçysyndan gan damýan zalymlyryň zulmundan, garyp-puharayň horlanýan, ejir çekýän, asylsyz beglere dowran dolanyp, şumlyk, haramlygyň artan zamanasy bolandygyny we şol zamanyň pessat bolanyny ýazyp, «panydan, bakaýa gitmeli» bolýandygy üçin gussaly oýlaryň girdabyndan çykyp bilmeýär. Döwrüň kemçiliklerini düzetmek üçin, şahyýr çäre agtarýar:

**«Bakyň bu eýýamy, görün gerdişi,
Pahýra zulum etmek, zalymyň işi.
Hak ýolunda dogry gezen derwüşü,
Goýmadylar, öz halyna ýatmaga.»**

**«Ýüregim sabyrdan gitdi, karardan,
Ýaman işdir bogaz bolmak är, ärden,
Biýzara gelip men şeýle diýardan,
Jür bolup men başym alyp gitmäge.»**

Milli şahyryň medeni mirasyny öwrenmek

Şahyryň tankydy tekstini taýýar alymlar; Sapar Ensary (Ahally-solda) we Nurmuhamet Aşyrpur (Meredow-sagda).

Bu iki alymyň bahasyna ýetip bolmajak bu işi, döwrüň siýasaty sebäpli çap edilmedi we edilmän gelinyär. Sebäbi bu işe ýol berilse, şahyryň adyna berilen goşular esasynda birtoparyň «almylyk», «doktorlyk», «kandidatlyk» işi puwça çykar.

«Magtymguly sözle herne bilen, Özüňe kemlik bil aýytman öleniň, Taraşlap şaglatgyn köňle geleniň, Senden soňkulara ýädigär bolar.»

Sözümiziň başynda belläp geçişimiz ýaly, milli şahyrymyzyň edebi mirasyny öwrenmek işi baryp Türkmenistan jemhuriýeti gurlan ýyllardan ýagny 1924-nji ýyldan bäri ýyzy giderli dowam edip gelýäär. Şol ilkinji ýyllarda şahyryň diňe il-güni wasp edýän goşgularyny çap edip, başga temaly goşgulary ünsden düşrildi. Muňa döwrüň siýasaty güýçli täsir etdi. Ynsankärçilik düzgüni wada beren bolşewikler şahyrymyzyň milli duýgulary ösdürýän goşgularyny öwrenýän we öwredýän alymlaryň erkana işlemegine hem ýaşamagna ýol berip bilmediler, olary ýýzarlap başladylar, ençemesiniň bolsa başyna ýetdiler.

1940-nji ýylda ýazu hat, Latyndan rusça üýtgedilenden soň Magtymguly şynaslarmyz rus haty esasynda taýýarlanan tekstler esasynda işlemeli boldular. Bu ýagdaý bir näçe kyýnçylyga alyp geldi:

1.Şahyryň adyna toplanan ähli golýazmalar arap hatynda, şoňa görä bu haty, arap-pars dili bilmezden Magtymgülyny tanamak we tanatmak mümkin däl.

2. Doly analiz etmezden başga klassik şahyrlaryň goşgulary Magtymgula berildi.

3. Şahyryň arapça ýazylan teksti rus/kiril hatyna geçirildi. Esasan arap sözlerini rus haty bilen doly ýazyp bolmaýar. Şol esasyda bir topar sözler ýalňyş ýazylyp, köp säwlik goýberildi.

4. Kommunistik ideologiýasynyň Türkmen gullary, Magtymgulynyň atyna bir näçe ýasama goşgular düzüp berdiler we şahyryň edebi mirasyny galplaşdyrdylar.

Sözümüz gurak bolmaz ýaly, kä bir mysallary alyp göreýliň:

«Ajap kurhan gerekmes, azan gerekmes.»

Gerekmes goşgudan

«Diýerler har Dejjal jahana geler,

Ne ajap nakyldyr, kim ony biler.»

Jeň sesin aňsa

«Behişt ýerden çyksa asman üstüne,

Nury bilen jümle jahan örtüner.» Jahan örtüner goşgudan

«Ýer astynd, ajap behişt rezwanda,

Dirilerge ab haýat gerekdyr.»

Gerekdir goşgudan

Yslam ynanjyna görä behişt ýeriň astyndan dä-de asmanda durýar.

«Kitap açyp ança dine duş bolup,

Yslam kaýsy, kurhan kaýsy bilmedim.»

Dini meselelere belet Magtymguly ýaly alym, heý-de şeýle sözlärimi?!

Ýa-da

«Pelek sen hem bir dem aman eýlegil,

Biz nadan ýesire döwran eýlegil.»

Il geçer

«Magtymguly gaýra çekgil özüňi,
Anyk bil, oýarlar gözüňi,
Diňlän ýokdur, zaýa kylma sözüňi
İndi senden habar alan bolmady.» **Zaman bolmady**

«Nadan menem, düşdüm pelek toruna,
Çoh garaşdym, ajap eýýam gelmedi.»

Ýa-da

«Hak sözüne ynanmazdym men daýym,
Hijrandan tutupdyr kerwön saraýym.» **Baradyr**

Ýa-da

«Magtymguly ýaryýmadym,
Perzent pohun arytmadym.» **Soýuş bile**

Ýa-da

«Gözi nergis, boýy şemşat,
Kirkikleri misli polad.» **Güle meňzär**

**Heý-de Magtymguly ýaly dile baý şahyr şeýle ýeňil-ýelpaý
meňzetmelerden peýdalanarmy?**

Ýa-da

«Magtymguly akly çaşan,
Gözläp gidermi gardaşyn.» **Seýran eýledy goşgudan**

Ýa-da

«Aryp bolup, mest bolupdyr tilkiler
Magtymguly çaşyp, lala dönüpdür.» **Bil indi**

«İl sözüne ynandym men ýazykly biçäre.»

xxxx

«Gözel alsaň aryplara gulak goý.»

Ýa-da

«Pyragy sözüňden matamdyr iller,
Sözlemez lal boldy gör asal tiller.»

Dünýä goluňdan goşgudan

Ýa-da

«Asal erdi sözlerim» sözlerimden

Ýa-da

«İstemez men ol behişi,
Behişt mekanym bar meniň.» **Bar meniň goşgudan**

Bir-birine zor bilen baglanýan beýitleri alyp göreýliň:

«Dag başynyň dumany bar,
Her bagyň bagbany bar,
Adam ogly zenany bar,
Gözüm düşmer ol jenana.»

Bu dahana

Ýa-da

«Gökleň içre bir özüm,
Galyp men arman bilen.»

Magtymguly hiç mahal menlik satan şahyr bolmandyr.

Ýa-da

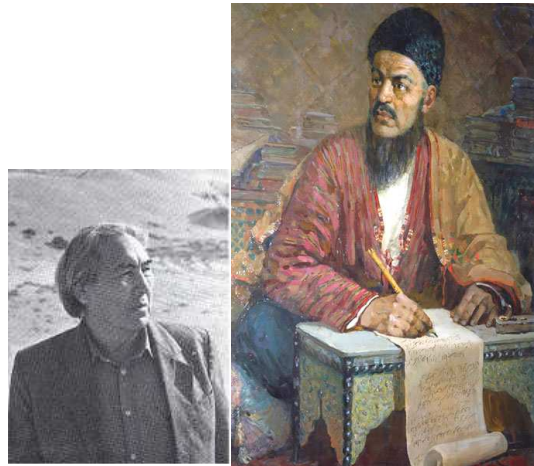
«Utanmaz adamdan, namart ýagşydyr,
Howtyr eýleýer, märekä barmaz,
Dendan pena, zyban dahan nagsydyr,
Lep bilen gaş her zibaga ýaraşmaz.» **Märekä barmaz**

Ýa-da

«Magtymguly ismiň seniň bolsun gerekdir pyragy,
Mar golundan dindim disem, geldi hijranyň.» **Bendi boldum**

Sözlük we düşündiriş bölümi düzenler-de käbir düýpli ýalňyşlygy goýberipdirler. Mysal üçin: Aly sözüniň düşündirşinde ony Muhammet pigamberiň daýysy dilipdir, hakykatdan bolsa ol pigamberiň dogan oglanydyr.

Howa! Bular ýaly mysallardan getirseň getirip oturmaly. Beýle ýalňyşlary düzletmek üçin ýörite ylmy ýygnak we akademik konferensiýalar geçirmeli. Ýöne, gyýnansagam, milli şahyrymyz hakynda edilýän galplyklar bu günler başga görnüşde dowam edýär. Ol-da Sovet döwründe dini mazmunly goşgularyň çap bolmagyna rugsat berilmedik bolsa, bu günler analiz galbyryndan geçirilmän, käbir dini goşgulary Magtymgulynyň adyna berilýän halatlaryna köp duş gelinýär. Hakyky magtymguly şynaslar, şahyryň goşgy stiline/ýoluna belet, bolmadyk bolsa öwrenmäge wagty gelendirem geçendirem.

Hudožnik Ayhan Hajyýew we onuň meşhur eseri. Bu eser suratkeşiň doktorlyk işidi.

Milli şahyrymyz Magtymguly hakynda bolan ýalňyşlyklar diňe onuň goşglary bilen çäklenmäni, eýsem şahyryn hatta ýüz keşbine-de ýetdi. Baryp 40-nji ýyllarda Türkmenistanyň belli suratkeşi Aýhan Hajyýewiň çeken suratynda, şahyryň başyna çür telpek geýdirildi. Dogurdanam türkmenlerde şeýle telpek bolupmy, ýogsa, bu, Hurasan Kürtlerine mahsus baş bürükmi? Bilmedik!

Magtymgulynyň dogany Gahyýrgulynyň nebirelerinde Jergelanda ýaşap öten merhum Ata işanyň ogly merhum Gara işanyň 1986-njy ýylda maňa gürrüň bermegine görä **Magtymguly kak çekgeräk, goýun göz, çaky burun bolup, sakgaly sary, saçlary gara, sag gulagynyň içinde tüýi bolanmyş.**

Magtymgulynyň adyna berilen goşgular

İlkinji gezek aýdym-saz öwreniji rus alymy Uspinski bagşylardan ýygnan birnäçe goşguny Magtymgulynyň adyna berýär. Olaryň arasynda «Meňlä» degişli goşgular bar.

Uspinski

Rus gündogarşynas Samilowıç 10 sany golýazma duş gelipdir, onuň pikirçe Magtymgulynyň goşgulary 250, 260-dan köp bolmaly däl.

1926-njy ýylda B.Kerbabaýewiň çapa taýýarlan Magtymgulysynyň söz başysynda B.Berdiýew, goşgularyň hemmesiniň Şahyra degişlidigine güwä geçüp bolmajagyny jaýdar nygtapdyr:

دەۋلەت بىلم شۇراسى يوقارىدا آيتدغينا
گوره آرقادش بەردى كەربابا اوغلىنا ماختوم
قۇلى قوشىغلارنى دۇرلى يازمالارى سەلجەرب
توپلامانى تابشردى؛ وه بىر نيچه ماختوم
قۇلى نۇسغالارنى تاپب بەردى. اولاريك ايجندە
بەللى راكلىرى: سەيدموراد اوۋەزبايىك حيوا
قاراش حانىك چەلەكەن يازماسى، مەنىك قارى
قالا قول يازمالارىم.
شۇ نۇسغالار نوركەمەنستاندا ايك دوليراق
ديب تانالسادا بولاردان سەلجەرلب دوزيلەن
ماختوم قۇلى دولى در ديمە كدەن وه قوشغىلا.
ريك باريسى ماختوم قۇلىنىك اوزىنىكى ديمە.
كدەن چە كىنبارس.
بەككى امير بەردى.

«Şu nusgalar Türkmenistanda iň dolurak diýip tanalsa-da, bulardan seljerip düzülen Mahtymguly doludyr diýmekden we goşgularyň barysy Magtymgulynyň özüniňki diýmekden çekinýäris...»

Sowet döwründe Magtymgulynyň adyna giden bir topar goşy berildi. Bu işde filosofiýa ylymlaryň doktory Gylyç Mülliýev «uly tagalla» etdi. Ol «Matemi» lakamy bilen 36 sany goşy çykarypdyr, hem-de 250-den gowrak goşguny Magtymgulynyň adyna, ylymlar akademiýa beripdir. Gylyç Mülli bu barada öz ýatlama depderinde şeýle bellik edipdir¹¹:

«Türkmenleriň uly ýedigen ýaly ýedi geçmiş şahyrynyň içinde iň ulusynyň mirasynda jedelli ýerleriniň bardygyny uly il bilýär. Ýöne onuň öz wagtynda meniň günäm bilen dörändigini bilýän kän däldir. **Men ol läheňiň/Magtymgulynyň birnäçe müň setiriniň hut özüniňkidigine kepil geçip biljek däl.** Onuň adyna geçirlende bolsa, ol goşy-gazallaryň anyk kimiňkidigini bilýän ýok, ony menem bilemok. Olaryň asla avtory ýok. Emma öz wagtynda men olary uly Ýedigeniň haýsy birsine beren bolsam, olam Türkmeniň iň uly şahyryna öwrüljekdi. Meniň wezipäm olaryň içinden iň mynasybyny saýlap tapmakdy. Men şony hem etdim. Olaryň diňe onuňkydygyna wagtal-wagtal özümem ynanýaryn. Munuň üçin isleseňiz meni ýazgaryň, isleseňizem ýalkañ... ol goşgular bolmadyk bolsa, «Dindar şahyr, dini wasp edipdir, söwda burjuasiýasynyň wekili» diýip, oni «it alan sanja» dönderip barýardylar. Milli guwanjymyzy bir topar nadandan halas etjek bolup, meniň öz halkymyň öňünde günä iş eden bolmagym-da ahmaldyr? Men beýik şahyryň mirasyna el gatanyma ökünýän...ol goşgulary meniň atam pahyr... Ýeri bolýar, bu hakynda soň bir gün...»

1123-nji nomer papkanyň syry

¹¹ A.Welspar: Mülli Tahyryň hudaýlygy.

A.Meredow

«Magtymgulynyň döredijiligine iň köp bulaşyklyk girizip «goşant» goşan Gylyç Mülliýew - Matamydyr. Kähalat-da käbir şahyryň ýek-ýarym goşgusy nädogrulyk bilen Magtymgulynyň adyna geçirilen bolsa ýa-da awtory näbelli bolan haýsy-da bolsa bir eser ONUŇ adyna berlen bolsa, G. Mülliýew onlarça goşgyny täze tapylan şygrylar hökmünde beýik şahyryň adyna beripdir. Belli bolşy ýaly, şu wagta çenli G.Mülliýew tarapyndan üç şahyryň goşgulary Golýazmalar fonduna tabşyrylypdyr. Olar aşakdakylardan ybaratdyr:

1. Matamy şahyryň 36 sany goşgusynyň (biri rus dilinde «Други») 1945-nji ýylyň dekabrynda Golýazmalar fonduna tabşyryp, oňa derek 1122 manat pul hem alypdyr. (Seret: Golýazmapar fondy, inw. N 795f, 2-nji depder). Bu goşgulary latyn harplary bilen G.Mülliýewiň özi ýazypdyr (aşakda ol hakda durlyp geçiljekdir).

2. 1946-njy ýylyň başlarynda iki ýüzden agdygrak goşgy we «Maru şahy-jahan» hem-de «Jawydan we Zenehdan» atly iki poemany Magtymgulynyňky diýip fonda tabşyrypdyr (inw. N\1123 e.).

3. 1947-1950-nji ýyllarda birnäçe goşgy G.Mülliýewdäki golýazmadan alyndy diýlip, Mollanepesiň ady bilen çap edildi (Seret: Mollanepes. Lirika, Aşgabat, 1947 we «Sowet edebiýaty» žurnaly, 1950, N 8).

Magtymgulynyň adyna berlen Goşgularyň Pyraga degişli däldigi barada ilkinji gezek türkmen halkynyň alym gyzy belli dilçi we edebiýatçy, köpleriň halypasy Z.B.Muhammedowa «Народы Азии Африки» (1961, N 6) atly bütin dünýä ýaýraýan ylmy žurnalyň sahypasynda çykş etdi. Ol makala diskussion häsiýetde diýlip çap edilse-de, hiç

kim ony ýalana çykarmaga milt edip bilmedi. Emma awtor hem-de şol makalanyň pikirini goldaýan adamlar mydam ters pikirli adamlar hökmünde halanmady, hatda 1968-nji ýylyň 5-nji aprelinde meşhur ýazyjy B.Kerbabaýewiň ýolbaşçylygy astynda Türkmenistan ýazyjylar soýuzynda geçirilen ýörite ýygnaçda 23 adamyň gatnaşmagynda G.Mülliwewiň tabşyran Goşgularyndan iki tomluga (1959) girenlerini türkmen edebiyatynyň baýlygy hasap etmeli, mundan beýläk-de üstüni doldurmaga ýardam bermeli diýen karar çykarylypdyr. Türkmenistan Ylymlar Akademiýasynda sekiz adamdan ybarat döredilen komissiýanyň çlenleriniň köpüsi meselä ýüzleý garap, G.Mülliwewiň beren Goşgularyny (inw. N 1123) Magtymgulynyň eserleri diýen netijä geldi (ýöne sekiz adamdan üç adam, ýagny Z.B.Muhammedowa, B.A.Garryýow we A.Meredow bu netije bilen ylalaşman protokola gol çekmedi). Şol komissiýanyň ýygnaçynda şu mesele barada metbugatda çykyşlar etmekligi guramaly diýlen teklibe-de komissiýanyň çleni B.Kerbabaýew garşy çykdy. Şondan soň ýazylan makalalaryň biri-de metbugatda çap edilmedi. Merkezi žurnallara iberilen materiallar-da ýerli häkimiýet organlaryna öwrülip geldi. Şol döwürde höküm süren totalitarizm režiminiň ideologiasynyň güýji ine, şeýle häsiýetdedi, wyždan, pikir azatlygyndan nam-nyşan ýokdy.

Näme üçin birnäçe täsirli adam - ýazyjy, alym şu galplaşdyrmanyň üstüni açmaklyga garşy boldular?! Munuň sebäbini bilmek kyn däl. Olar çyna berimsiz ýalanyň ahyrsoňy üsti açylar diýip bilmeýärdiler. Galyberse-de, özleri-de şol galplaşdyrylan goşgulary kabul etmäte aktiw gatnaşan adamlardy. Kimisi bolsa öz işinde, dissertasiýasynda şol «tapyndypardan» peýdalanypty, galplaşdyrmanyň üsti açylsa, olaryň «ylmy işleri-de» puja çykjakdy.

Hakykatda bolsa, Z.B.Muhammedowanyň «Magtymgulynyň

tekstologíasy barada» diýlip atlandyrylan makalasynda şahyryň hakyky öz goşgulary bilen «täze tapyndylar» deňeşdirilmek arkaly, bu eserleriň beýik şahyra degişli däldigi doly subut edilipdi. Şu mesele bilen baglanyşykly şol wagtky TKP-niň MK-syna beren düşündirişinde G.Mullíýew özünde hiç hili golýazmanyň ýokdugyny ýazuw üsti bilen aýdypdyr. Şonda goşgulary Marynyň bazarlarynda bagşylardan ýazyp alandygyny bildiripdir. Diýmek, Buhara medresesi bilen baglanyşykly «erteki-hä» puç eken. Iki poemany, onlarça goşgyny haýsy bagşydan ýazyp alandygyny aýdaýan bolsa, belki kelebiň ujuny tapsa bolardy. Tanalýan bagşylar şol tapyndylardan şol döwürde bir goşgy däl, hatda ýekeje setirini-de aýtmandyrlar we bilmändirlerem.»¹²

1983-nji ýylda Türkmenistan SSR Ylymlar Akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil we Edebiýat inistituty tarapyndan çap bolan «Magtymguly saýlanan eserler» 2 tomluk, Çapa taýýarlanlar: Geldi Nazarov, Abdyrahman Mülkimanov we... kitabyna salgylanyp, şahyryň adyna berilen käbir goşgulary belläp geçýäris. Ýeri gelende aýtsak bu goşgulara ne ygtybarly golýazmalarda daş basma nusgalarynda-da gabat gelinmeýär, ne-de arap haty bilen ýazylan görnüşi bar, olar diňe rus hatynda ýazylyp fonda tabşyrylypdyr:

1-nji tom:

¹² Eýran türkmenleriniň internet saýtynda ýerleşdirilen makala.

Türkmeniň	s.11	Neýläýin indi	s.93	Ýetirmez hijran	s.151
Kaýda sen	s.26	Meňli ýarymdan	s.94	Daşynmaza	s.151
Uçdum ýaranlar	s.30	Pany jahan gerekmes	s.95	Mal ýagşy	s.152
Weýrana geldi	s.36	Boýlaryňa	s.96	Mal istär	s.153
Molla Bábek	s.36	Köňüldir weýran	s.96	Mert kyldyň	s.153
(Muny Artykmuhammet		Gýymaz gözüm	s.97	Abdylla	s.154
Seýdynyň	goşa	Uýat eýläär	s.98	Türkmen binasy	s.155
puđagyndan	alyndy	Ýar ýüzünden	s.99	Görülsin indi	s.156
diýýänlerem	bar)	Aýyt	s.100	Ýörmeli boldy	s.158
Eýlediň	s.37	Gülzar oýnaşar	s.101	Döke başlady	s.171
Muptala kyldy	s.56	Jan eýledi	s.101	Gaça başlady	s.174
Reýgan eýledi	s.61	Azadym kany?	s.102	Nas atan	s.182
San bolsam	s.67	Küläli geldi	s.104	Naskeş	s.183
İllerden aýlandy	s.68	Baş bolmaň	s.104	Çilim	s.184
İstemem	s.69	Gidiji bolma	s.113	Çilim çekmegil	s.185
Toba eýledi	s.70	Çowdur han	s.128	Munda çilimkeş	s.188
Oýanmaz	s.71	Zarlar içinde	s.129	Siýagyndan	bellidir
Mätäç eýleme	s.73	Döwletalyňyň	s.131	s.190	
Dert iňňildär	s.74	Fettah	s.132	Ýol alar	s.190
Bagtym garadyr	s.74	Huşdan aýryldy	s.137	Ody ýigidiň	s.191
Merdan kaýsy	s.76	İliňi	s.138	Gyş bolar	s.192
Ballar mesgeni	s.78	Bizge rowana	s.138	Alan ýagşydyr	s.193
Güle meňzär	s.78	Göç ýigitler	s.139	Ýekäniň	s.194
Solupdyr pygan bilen		Jan istär	s.141	Yrak eýle özüňi	s.202
s.79 Syýlmaý boldum		Amana geler	s.141	Ýar olmagyl	s.204
s.80 Ýagşysyn	s.81	Namys arymdan	s.142	Sazyna degmez	s.210
Nagahan pelek	s.82	Mert bolmaz	s.143	Ýüz bolar	s.219
Daş galdy	s.83	Hasar dagynda	s.143	Mert	
Har kyldy	s.85	Galdy neýläýin	s.144	biläni	s.221
Zamanydyr	s.85	İl gözlär	s.145	Lerzanadyr	s.221
Läşler aglar	s.86	Ozan geler	s.146	Gerekdir	s.222
Aýrylyp	s.87	Gülzar men	s.146	Jahan örtüner	s.223
Hindistanda hyýalym		Gulagyn tutmaz	s.147	Ýolun aňlamaz	s.224
s.87		Gözel Şirgazy	s.148	Duman gitmez	s.224
Bar meniň	s.89	Terk eýle bu mekany	s.149	Dert nedir	s.225
Ýyl bile	s.90			Köp	
Nurana düşmez	s.91			bolsa	s.226
Görmişen	s.92			Aşy	
Bu gün	s.93			tapmaz sen	s.227
				Geçip baradyr	s.227
				Aýrylsa	s.228

Üssesi bolmaz s.228
 Namys-ary gerekdir s.231
 Bile myhmandyr s.231
 Söwüş bilen s.232
 Weýran eýledi s.233
 Tuta başlady s.233
 Sözlerim s.234
 Zamana bolmady s.234
 Jeň sesin aňsa s.235
 Unudar ol ýoluny s.236
 Solan ýalydyr s.237
 Bu dahan s.237
 Biläni(dag dereler...) s.238
 Käre döndi s.239
 Ynsan ugraşsa s.241
 Tekepbirlik eýlär s.242
 Söz manysyny bilemeginçe s.243
 Söýmek biläni s.244
 Bil indi s.245 Tä algança gözünü s.246
 Baradyr s.247
 Biçäre s.248
 Baş ýagşy s.249
 Ýanan barmy? s.250
 Begler(Mert bilen namardyň...) s.252
 Syýn bilem s.252
 Gezip başlady s.253
 Märekä barmaz s.255
 Malyna degmez s.255

İkinji tom:

Ajap eýýam gelmedi s.5
 Ýuwdup baradyr s.6
 Roý syýadan gaýry s.8
 Şol mähribanym geldi s.17
 Aýrylma s.21
 Ne peýda s.21 Gara daşdan aýrylsa (gaýtalanma) s.22
 Begler(gaýtalanma) s.23
 Haty näbilsin s.24
 Bibat görner(şüpheli) s.36
 Ýolmuş bu dünýä s.39
 Ýany bile s.72
 Utup baradyr (Bu pany...) s.82
 At galmady s.83
 Az eýlediň s.84
 Mallar dargady s.84
 Sürdi-de bardy s.85
 Bela boldy s.85
 Düýrüp baradyr s.86
 Duman görüner (Seri duman...) s.87
 Gidip baradyr(şüpheli) s.88
 Pyragy(Pelek baglan) s.89
 Mukam gaşynda s.89
 Dünýä golundan s.90
 Ýaslar içinde s.91
 Gelip düşdi s.92
 İl geçer s.93
 Ötüp barmyş s.94
 Nadan pelekden s.96
 Pisat

dünýädir s.97
 Zemine batar s.99
 Hanyň galdy s.100
 Aman-aman s.101
 Hary-zar bolduň s.102
 Sowrup gidipdir s.104
 Pelegiň s.104
 Dünýä, heý s.105
 Jela eýledi s.120
 Hak menzil etdi jana s.126
 Gülen barmy?(Eý, ýaranlar...) s.130
 İl bolmaz s.131
 Bunýat ilen s.131
 Pelegidir(şüpheli) s.136
 Adam ata bilen duşdy(şüpheli) s.150
 Bilal bar s.151
 «Oýan» didiler s.156
 Ýar çeker s.157
 Dert biläni(Gel köňül...) s.159
 Öter bu dünýä(Hoş gal...) s.161
 Bolmaz, ýaranlar(Bir zaman...) s.162
 Al eder s.164
 Aýrylmadymy? s.164
 Köp jan geçipdir s.166
 Kimse gelip baradyr s.168
 Didi: «habar ýok sizdeb» s.169
 Kany? s.170
 Ýetişse s.171
 Jan eglenmez s.172
 Rowaç oturmyş s.173

Mah-u sallar s.174	Tumar gördüm s.176	Gurulmasdan burun
Öter gider(Köñlüm...) s.175	Bolup ötdi(Dünýä...) s.177	(Şüpheli-Jismi kanundan) s.189
Zamana ahyr bolanda s.175	Dal olar s.178	Ynsan ýaratdy
	Dükan görüner s.188	(şüpheli) s. 190
	Seýran içinde (Eý, ýranlar...) s.189	

Ýokarda agzalan bu tema ylmy jedele açyk. Esasan şahyryň tankydy tekstini taýýarlamagyň wagty geldi-de geçdi. Bu meselä, ýersiz täsip bilen däl-de ylmy nokdaý nazardan sertmeli. Sebäbi beýle ýagdaý ähli klassiki şahyrlaryň başyna gelen zat. Sivilizlenen döwletlerde bu barada eýýam ylmy işler edildi, ýöne bizde bu iş gaty gijä galdy. Bagşylar söýülen aýdymyň goşgusyny Magtymgulyňky diýdiler, kätipler, molla-miftiler her bir dini şygry Şahyryň adyna berdiler, şeýdibem köp bulaşyklyk emele geldi. Şoňa görä Magtymgulyň tankydy tekstini taýýarlamak işi diýseň derwaýys mesele.

Magtymguly şahyr barada maňa köp zat öwreden merhum Sapar Ensary,ýe (Sapar Ahall-a) minnetdarlygymy bildirip, sözümü jemleýärim.

Peýdalanylýan çeşmeler

1. A.Chodzko: Specimens of the popular poetry of Persia. Harrison & co printers. 1864 London
2. Daňatar: Salam Pyragy. Berlin 1991.
3. Mirniýa. S: Deregezde ýaşýan ilat. Maşat. 1982

4. Bastani Parizi: Heşel-heft. 2-nji çap. Novin neşriýaty. Tehran 1989 S. 349

5. Ýüsüp Azmun: Magtymguly kim? Inglis dilinde.

6. Almaz Ýazberdi: Biblioteçno-bibliografiçeskoýe. Aşgabat. Ylym 1988

7. Makalada agzalan dürli çeşmeler we artikeller.

8. Mülli Tahyryň hudaýlygy-ýatlamalary. Akmuhammet Welsapar. Sweden 1996

9. Oraz Ýagmyr: Magtymgulyň Ömri we Döredijiligi. Aş. Magaryf. 1992. s.33

10. 1360. نخبه سفیه. بکوشش منصوره اتحادیه- سیروس سعدوندیان. نشر تاریخ ایران.

11. 1362. ایلات و طوایف درگز. چاپخانه خراسان.

12. هشت الهف. قاسم غنی. چاپ دوم. 1368. نشر نوین تهران.

13. Şahsy barlag işlerim